

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra antropologie a zdravotní vědy

Diplomová práce

Bc. Kamila Sekaninová

Analýza učebnic a materiálů pro výuku sexuální
výchovy na 2. stupni základních škol

Olomouc 2013

Vedoucí práce: Mgr. Michaela Hřivnová, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „*Analýza učebnic a materiálů pro výuku sexuální výchovy na základních školách*“ zpracovala samostatně, pouze na základě literatury uvedené v seznamu literatury.

V Olomouci

Bc. Kamila Sekaninová

.....

Poděkování

Tímto děkuji vedoucí mé diplomové práce Mgr. Michaele Hřivnové, Ph.D. za vstřícný přístup, podporu, cenné rady a připomínky.

Obsah

OBSAH.....	4
ÚVOD	1
CÍLE A ÚKOLY PRÁCE.....	3
TEORETICKÁ VÝCHODISKA.....	5
TEORIE UČEBNICE	5
FUNKCE UČEBNICE V DIDAKTICKÉM PROCESU	6
STRUKTURNÍ KOMPONENTY UČEBNICE	7
VÝZKUM UČEBNIC V ZAHRANIČÍ.....	9
VÝZKUM UČEBNIC V ČR	10
PŘÍSTUPY A METODY VÝZKUMU UČEBNIC.....	12
SEXUÁLNÍ VÝCHOVA NA ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH	14
HISTORICKÝ KONTEXT	14
SEXUÁLNÍ VÝCHOVA V RVP	15
TENDENCE SEXUÁLNÍ VÝCHOVY (IPPF, WHO, FoSE A SIECUS)	17
<i>Standardy WHO pro výuku sexuální výchovy v Evropě.....</i>	<i>24</i>
<i>Implementace standardů WHO a tendence sexuální výchovy v ČR.....</i>	<i>28</i>
SOUČASNÝ STAV VÝZKUMU UČEBNIC SEXUÁLNÍ VÝCHOVY.....	36
MOŽNOSTI ALTERNATIVNÍCH MATERIÁLŮ PRO VÝUKU SEXUÁLNÍ VÝCHOVY	37
ANALÝZA UČEBNIC A MATERIÁLŮ PRO VÝUKU SEXUÁLNÍ VÝCHOVY	43
VÝZKUMNÝ PROBLÉM.....	43
VÝZKUMNÉ OTÁZKY	43
CHARAKTERISTIKA TESTOVANÝCH UČEBNIC	44
<i>Publikace občanské výchovy s integrací sexuální výchovy</i>	<i>44</i>
<i>Publikace přírodopisu s integrací sexuální výchovy.....</i>	<i>45</i>
<i>Publikace výchovy ke zdraví s integrací sexuální výchovy</i>	<i>45</i>
MĚŘENÍ DIDAKTICKÉ VYBAVENOSTI UČEBNIC SEXUÁLNÍ VÝCHOVY	45
<i>Koeficienty didaktické vybavenosti učebnic</i>	<i>46</i>
MĚŘENÍ VALIDITY EDUKAČNÍHO OBSAHU UČEBNIC S INTEGRACÍ SEXUÁLNÍ VÝCHOVY	47
KVANTITATIVNÍ ANALÝZA ALTERNATIVNÍCH MATERIÁLŮ PRO VÝUKU SEXUÁLNÍ VÝCHOVY	48
<i>Brožury a příručky.....</i>	<i>48</i>
<i>Projekty</i>	<i>48</i>
<i>Portály a organizace.....</i>	<i>49</i>

<i>Publikace bez schvalovací doložky</i>	49
VÝSLEDKY A DISKUSE	50
5.1 VÝSLEDKY TESTOVÁNÍ MÍRY DIDAKTICKÉ VYBAVENOSTI	50
<i>Publikace občanské výchovy s integrací sexuální výchovy</i>	50
<i>Publikace přírodopisu s integrací sexuální výchovy</i>	57
<i>Publikace výchovy ke zdraví s integrací sexuální výchovy</i>	61
5.2 VÝSLEDKY MĚŘENÍ VALIDITY EDUKAČNÍHO OBSAHU V UČEBNÍCH S INTEGRACÍ SEXUÁLNÍ VÝCHOVY	66
5.2.1 <i>Člověk a zdraví – Výchova ke zdraví</i>	66
5.2.2 <i>Člověk a příroda – Přírodopis</i>	68
<i>Průřezová témata</i>	70
VÝSLEDKY KVANTITATIVNÍ ANALÝZY ALTERNATIVNÍCH MATERIÁLŮ PRO VÝUKU SEXUÁLNÍ VÝCHOVY	72
<i>Brožury a příručky</i>	72
<i>Projekty</i>	73
<i>Portály a organizace</i>	75
<i>Učebnice bez schvalovací doložky</i>	76
<i>Souhrn výsledků kvantitativní analýzy alternativních materiálů pro výuku sexuální výchovy</i>	78
ZÁVĚR	80
SOUHRN	83
SUMMARY	84
SEZNAM LITERATURY	85
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	92
SEZNAM TABULEK	93
SEZNAM GRAFŮ	94
ANOTACE	95

ÚVOD

Sexuální výchova na základních školách. Fenomén, který stále přitahuje pozornost odborníků i široké laické veřejnosti. Diskuse o existenci či absenci tohoto tématu v kurikulu byly započaty ihned poté, co Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy (MŠMT) schválilo Rámcové vzdělávací programy (RVP) a vydalo doporučení k realizaci sexuální výchovy na základních školách¹. Pozornost si ovšem toto téma drží i nadále. Stále se objevuje značné množství rozličných názorů na realizaci a obsah sexuální výchovy. Právě zmíněný obsah tohoto předmětu bude také sledovanou kategorií této diplomové práce. Cílem předkládané diplomové práce bude ověřit množství, úroveň a kvalitu učebnic a ostatních materiálů určených pro výuku sexuální výchovy na základních školách. Práce bude koncipována do dvou částí. V první části se pokusíme představit stěžejní teoretická východiska diskutovaného tématu. V druhé části se budeme zabývat samotnou analýzou současného stavu učebnic a materiálů pro výuku sexuální výchovy na základních školách (ZŠ) v České republice (ČR).

V teoretické části práce se v první kapitole zaměříme na učebnici jako edukační médium, a to zejména na oblast její tvorby, nabídky a současných výzkumů v oblasti učebnic. Druhá kapitola objasní funkce učebnic s ohledem na ty, kterými se budeme zabývat v analytické části práce. Především se bude jednat o strukturu, tematický obsah a grafickou koncepci učebnic. V třetí kapitole teoretické části se budeme zabývat nejprve historickým vývojem sexuální výchovy, poté se zaměříme na její současné vymezení v rámci RVP ZV. V závěru teoretické části práce předložíme nástin současných tendencí sexuální výchovy, jež jsou vymezeny organizacemi International Planned Parenthood Federation (IPPF), World Health Organization (WHO), Federation of Sex Education (FoSE) a Sexuality Information and Education Council of the United States (SIECUS). Součástí kapitoly pak bude také nástin implementace standardů definovaných výše uvedenými organizacemi v rámci sexuální výchovy na ZŠ, s ohledem na její aktuální cíle a tendence.

V analytické části práce se zaměříme na analýzu učebnic a materiálů pro výuku sexuální výchovy s ohledem na tři základní otázky, které se pokusíme

¹ <http://www.msmt.cz/vzdelavani/doporuzeni-msmt-k-realizaci-sexualni-vychovy-v-zakladnich>

v závěru diplomové práce zodpovědět. První otázkou, jež nás bude zajímat, je, *zda má učitel dostačující množství edukačního materiálu pro výuku sexuální výchovy?* Budeme se přitom zabývat všemi dostupnými materiály pro výuku sexuální výchovy. Tedy jak oficiálně schválenými učebnicemi s aktuální schvalovací doložkou, tak materiály poskytnutými přímo MŠMT či neziskovými organizacemi. Výstupem bude kvantifikace materiálů pro výuku sexuální výchovy. Druhou otázkou, kterou se pokusíme prostřednictvím výzkumu zodpovědět, je, *míra didaktické vybavenosti učebnic s integrací tématu sexuální výchova.* Tuto otázku se pokusíme zodpovědět na základě metody měření didaktické vybavenosti učebnic. Třetí otázkou, na níž se budeme prostřednictvím výzkumu snažit nalézt odpověď je, *zda materiály pro výuku sexuální výchovy, jež jsou oficiálně schváleny MŠMT takzvanou schvalovací doložkou, pokrývají požadavky výchovně vzdělávacího obsahu v oblasti sexuální výchovy, vyplývajícího z RVP ZV ČR?* K zodpovězení této otázky nám poslouží metoda komparativní analýzy obsahu. Komparovat budeme především výskyt témat v oficiálně schválených materiálech pro výuku sexuální výchovy a její srovnání s tématy vyplývajících z RVP ZV.

Závěrem předkládané diplomové práce bude komplexní náhled na prostředky, tedy materiály a učebnice, jež jsou k dispozici pro výuku sexuální výchovy na 2. stupni ZŠ, jejich kvantifikace, srovnání a kvalitativní analýza.

Cíle a úkoly práce

Hlavním cílem této diplomové práce je prezentace výsledků vyplývajících z analýzy učebnic a materiálů pro výuku sexuální výchovy na 2. stupni základních škol, v kontextu s tendencemi, strategiemi a požadavky, které ukládá MŠMT a další instituce zabývající se oblastí výuky sexuální výchovy. Cílem výzkumné části práce bude na několika úrovních analyzovat současný stav a kvalitu informačních a didaktických materiálů pro výuku sexuální výchovy. V první řadě se zaměříme na měření didaktické vybavenosti učebnic, integrujících téma sexuální výchova. Stěžejní pozornost výzkumu bude orientována na validitu tematických celků, které jsou věnovány tématu sexuální výchova v učebnicích, oficiálně schválených MŠMT. Sledovat budeme především jejich souvztažnost k výchovně vzdělávacím oblastem, které vymezuje RVP ZV ČR.

Výzkumným problémem této práce bude v první řadě otázka existence dostatečného množství výukových materiálů v oblasti sexuální výchovy a dále didaktická vybavenost a tematická validita, tedy zjištění úrovně zpracování tématu sexuální výchovy v učebnicích se schvalovací doložkou MŠMT.

Cílem bude ověřit, zda tyto materiály dostatečně naplňují obsah výuky sexuální výchovy tak, jak jej stanovuje RVP. V závěru výzkumu se pokusíme nastínit aktuální stav edukační praxe, tedy, zda učitelé dostatečně využívají dostupných materiálů k výuce sexuální výchovy či nikoli.

V rámci této diplomové práce se pokusíme zodpovědět především tyto otázky:

VO1: *Jaká je didaktická vybavenost učebnic s integrací sexuální výchovy?*

VO2: *Jaká témata jsou v rámci sexuální výchovy zařazena v učebnicích, integrujících téma sexuální výchovy?*

VO3: *Jaké tematické oblasti tvoří obsah sexuální výchovy v RVP?*

VO4: *Jaká je validita učebnic s integrací sexuální výchovy v souvztažnosti k výchovně vzdělávacím obsahům stanoveným RVP.*

VO5: *Jaké množství alternativních zdrojů má k dispozici učitel sexuální výchovy?*

Dílčí cíle práce:

- 1** Souhrn poznatků o prostudování širšího rámce předmětu sexuální výchovy.
- 2** Nastínění podstaty výzkumu učebnic jakožto stěžejního informačního zdroje o kvalitách edukačního systému.
- 3** Rešerše a souhrn dosavadní vědecké práce na poli analýzy učebních materiálů s důrazem na materiály pro výuku sexuální výchovy.
- 4** Prezentace výsledků výzkumu orientovaného na reflexi využívání materiálů pro výuku sexuální výchovy na ZŠ.

Teoretická východiska

Teorie učebnice

„Snadno přenosné zařízení pro ukládání a znázorňování informací. Je schopné prezentovat texty a vyobrazení buď černobílé, nebo barevné s vysokým rozlišením. Zařízení má trvalou paměť a nulovou spotřebu energie. Ovládání je velmi snadné, s mechanismem pro sekvenční i náhodný přístup. Spolehlivě pracuje v rozmezí teplot -100 až +80 °C, bez jakékoliv údržby. Ano jedná se o starou dobrou knihu. Elektronické zařízení, které by svými parametry mohlo knize plně konkurovat, zatím vynalezeno nebylo“ (Průcha, 2009, s. 265).

Učebnici lze, jakožto edukační médium, vnímat ve třech rovinách. V první řadě se jedná o kurikulární dokument, projekt. Učebnice je tím pádem jistým druhem edukačního konstrukt, jež se odvíjí od požadavků kladených na společnost. Výrazně se odvíjí od představ tvůrců vzdělávací politiky konkrétního státu. Z tohoto důvodu se stává její obsah mnohdy výrazně citlivou záležitostí. Učebnice může být ovlivněna propagandistickými tendencemi² orientovanými zejména na nacionální složku státu, a tedy národ, etnicitu či rasu (tímto rizikem můžou být ohroženy zejména učebnice dějepisu, zeměpisu, ale i literatury či občanské nauky), gender neboli sociální pohlaví, jež je žákovi předkládáno stereotypním způsobem³, nebo také nerovný způsob chování vyučujících vůči studentům. Problémů souvisejících s tendenčním obsahem učiva a výukou jako takovou bychom našli daleko více, to ovšem není předmětem naší práce. Další rovinou učebnice je učebnice jako zdroj obsahu vzdělávání pro žáky. Zde se jedná zejména o její informativní funkci. Učebnice tak plní úlohu materiálního didaktického prostředku. V neposlední řadě je učebnice také důležitým didaktickým prostředkem pro učitele (Průcha, 2009).

² Tendenční a propagandistický charakter se snažily odhalit například, S. Diestelová (1978): *Obráz Afriky v evropských zemích* nebo Z. Doleželová (1993) v publikaci *Česko-německé vztahy*.

³ Jarkovská, Lišková (2008): *Genderové aspekty českého školství*.

Funkce učebnice v didaktickém procesu

Učebnice jakožto materiální didaktický prostředek (Průcha, 2009) plní v edukačním procesu nezastupitelnou úlohu. Přestože se její funkce v průběhu času výrazně mění a stále více roste také tlak na využívání dalších médií, zůstává učebnice v edukačním procesu nezastupitelná. Proměny funkce učebnice v českém prostředí reflektuje například Skalková (1999), Průcha (1998) či Maňák (2008), jenž podává stručný náhled na tradiční a nové funkce učebnice⁴. V případě tradičního pojetí funkce učebnice Maňák vychází především z Průchy (1998) a vymezuje celkem devět základních funkcí učebnice. V první řadě se jedná o funkci *informační*. Učebnice by měla vymezovat obsah, rozsah i množství informací daného předmětu. Další funkcí je funkce *transformační*. Učebnice by měla převádět neboli transformovat informace z daného vědního oboru tak, aby byly srozumitelné pro žáky a plnily vzdělávací cíle v oblasti daného předmětu. Průcha dále uvádí funkci *systematizační*, *upevňovací*, *kontrolní*, *sebevzdělávací*, *koordinační* a *rozvojově výchovnou*, která slouží k formování žákova vkusu například v oblasti estetiky. Podstatnou funkcí je pak zejména *integrační* funkce, která má za cíl sjednocovat informace, získávané současně z jiných zdrojů. Mikk (2000) definuje stěžejní funkci učebnic jako *motivaci* žáků k učení. „Žáci dnes mají mnoho informačních zdrojů, pokud jsou jejich učebnice nezajímavé a nudné, nejsou příliš ochotni se z nich učit. Naopak, zajímavé učebnice vzbuzují zvědavost a zájem žáků o daný předmět, který jim může vydržet po celý život. Vyvolání hladu po vědění a poznání je jedním z nejdůležitějších cílů, jakých může školní vzdělávání dosáhnout.“ (Mikk, 2000).

Funkce učebnice jsou v každé konkrétní učebnici zastoupeny v různé intenzitě podle toho, na jaký předmět je učebnice zaměřena, nebo také zda jde o samostatný didaktický materiál či smíšený (např. učebnice a cvičebnice, pracovní sešit, apod.). Funkční koncepce učebnice neslouží pouze samotnému edukačnímu procesu a jeho účastníkům, ale je prospěšná také v počáteční fázi realizace didaktických prostředků (Průcha, 1998). Obsah učebnice by měl být v souladu s kurikulárními dokumenty, tedy především *RVP*, i širším společenským diskursem.

⁴ Komplexní systematický přehled funkcí učebnic podávají například R. Bamberger (1995), D. D. Zujev (1983) a další.

Kvalitní učebnice musí být dobře strukturovaná s vyvážeností verbálních a neverbálních složek a s ohledem na odlišnost předmětů, v rámci kterých je učebnice využívána.

Strukturní komponenty učebnice

Strukturu učebnice tvoří soubor dílčích komponent (Průcha, 2009). Přestože existuje mnoho různých modelů, v této práci budeme pracovat především s modelem Průchy (2009, s. 265), který strukturní komponenty učebnice rozdělil do dvou základních bloků, tedy na verbální a vizuální složky. Verbální složky obsahují celkem 27 komponent, vizuální složky obsahují 9 komponent. Jednotlivých 36 komponent je klasifikováno do tří základních kategorií podle toho, jakou funkci v dané učebnici plní. Jedná se o *aparát prezentace učiva*, *aparát řízení učení* a *aparát orientace v učebnici*. Aparát prezentace učiva slouží k předání určitého obsahu vědomostí, jedná se tedy například o výkladový text, schémata, tabulky, apod. Aparát řízení učení napomáhá v orientaci v učební látce a v procesu učení jako takovém. Jedná se tedy především o podpurný materiál ve formě otázek, úkolů, cvičení, ale i vizuálního zvýraznění důležitých částí. Aparát orientace v učebnici pak dopomáhá jejím uživatelům v jednodušší orientaci v obsahu nebo látce, jedná se především o členění lekcí, rejstříky, poznámky (Průcha, 2009). Všechny tři uvedené aparáty (aparát prezentace učiva, aparát řízení učení, aparát orientace v učebnici) jsou současně rozděleny na složky verbální a obrazové, které v rámci měření míry didaktické vybavenosti hodnotíme nejprve společně (v rámci aparátu I-III) a poté odděleně jako verbální a obrazové komponenty.

Učebnice dále disponují určitým tematickým obsahem. Jedná se o spektrum témat, které učebnice nabízí.

Každá z uvedených komponent plní ve výuce různé funkce, jež se vzájemně doplňují. Verbální komponenty učebnic mají stěžejní funkci informační. Textové komponenty lze rozčlenit do několika podkategorií. Textová složka může plnit funkci motivační, výkladovou, regulační, příkladnou, procvičovací, aktivizující a kontrolní. Motivační funkce slouží především k uvedení žáka/čtenáře do problematiky, kterou učebnice diskutuje. Výkladový text v učebnici plní především roli informační. Poskytuje tedy fakta, poznatky a teorie ve vztahu k danému tématu. Regulační funkce slouží k aktivizaci žáka. Příkladová poskytuje

příklady k jednotlivým kapitolám tak, aby jim žák lépe porozuměl. Procvičovací funkce vede žáka k cílenému opakování edukačního obsahu tak, aby si jej lépe upevnil a tedy lépe zapamatoval. Aktivizující funkce slouží podobně jako regulační především k aktivizaci pozornosti žáka. Funkce kontrolní pak poskytuje správné výsledky a odpovědi k jednotlivým cvičením (Doleček, Řešátko, Skoupil, in: Průcha, 1998). Jiné dělení verbálních komponent poskytuje Bednařík (in: Průcha, 1998). Ten rozděluje verbální komponenty na výkladové složky a nevýkladové složky. Ve výkladových složkách je obsažen výkladový, doplňující a vysvětlující text a v nevýkladových složkách procesuální aparát, jenž poskytuje otázky, návody, pokyny a odpovědi, orientační aparát a obrazový materiál.

Na místě vizuálních komponent považujeme za důležité zmínit především Levinovu (1981) taxonomii, jež nahlíží funkci vizuálních komponent zejména jako dekorativní, reprezentující, organizující, interpretační funkci a funkci transformující (In: Pešková, 2010). Poněkud odlišné funkce představuje Pýchová (1990, s. 672-876), jež zahrnuje mezi stěžejní vizuální funkce pedagogicko-didaktickou⁵, psychologickou, sociální, kulturní a estetickou.

⁵ informativní, demonstrativní, explikativní, facilitací, fixační, verifikační

Výzkum učebnic v zahraničí

Výzkum učebnic je poměrně rozsáhlou oblastí pedagogického výzkumu. Jak jsme již naznačili výše, může být orientován na různé kategorie, jež jsou součástí učebnice. Zkoumány tak mohou být vlastnosti učebnice, tedy jejich obsah, ergonomické či komunikační vlastnosti, fungování učebnice v didaktickém procesu, a tedy její účelnost v učení a vyučování, a dále výsledky a efekty učebnic, které se zaměřují na konkrétní změny ve vědění učících se subjektů. Ve výzkumu učebnic je však možné zaměřit se také na predikci o fungování učebnic a modifikaci parametrů učebnic, která může sloužit jako korekční nástroj při realizaci učebního materiálu (Průcha, 1998).

V rámci pedagogického výzkumu učebnic se této problematice v zahraničí věnuje poměrně široká skupina organizací a autorů, zaměřujících se ve své práci na různé fenomény. Intenzivní výzkum učebnic je datován přibližně do roku 1957, kdy se analýze učebnic začala věnovat americká instituce, nesoucí název NSSE National Society for the Study of Education (Sýkora, 1996). Na evropské úrovni uvedeme především M. Baumanu, který je současně vedoucím pracoviště Zentrum für Schulbuchforschung⁶ v Kätthenu specializovaného na exaktní analytické měření a hodnocení učebnic. Vysoce produktivním autorem, který je také často citovaným v oblasti výzkumu učebnic v ČR je estonský profesor J. A. Mikka, který se ve své práci soustřeďuje především na kvantitativní a kvalitativní měření obtížnost učebních textů. Produktivními na poli výzkumu učebnic jsou také některé severské státy, jako například Švédsko, kde se problematikou učebnic zabývá Institut for Educational Text Research, či Norsko v rámci The Centre for Pedagogical Text and Learning Process (Červenková, 2011). Dále se výzkumem učebnic zabývá, v rámci severských států, taktéž Finsko a Dánsko. Důležitými organizacemi systematizovaného výzkumu učebnic jsou například IARTEM International Association for Research on Textbooks and Educational Media⁷, jejíž stěžejní aktivitu tvoří sdružování odborníků, zabývajících se výzkumem

⁶ Zentrum für Schulbuchforschung

⁷ Mezinárodní asociace výzkumu učebnic a učebních materiálů

edukačních materiálů. Organizace pravidelně pořádá konference, na nichž jsou přednášeny stěžejní výsledky výzkumů učebnic. Neopomenutelný význam má také organizace UNESCO International Textbook Research Network (Klapko, 2011).

Výzkum učebnic v ČR

Výzkum učebnic na území České republiky má své tradice, které sahají do roku 1946⁸. V roce 1968 byla jako součást Masarykovy univerzity v Brně založena Laboratoř pro pedagogický výzkum. Její fungování bylo ovšem v průběhu normalizace pouze formální. Kolem roku 1989 nastalo několik změn v reorganizaci tohoto pracoviště, ovšem ani ty nepřispěly k jeho fungování. Výrazná funkční změna nastala až v roce 2003, kdy bylo zřízeno Centrum pedagogického výzkumu. To se později (v letech 2011) přetransformovalo na Institut výzkumu školního vzdělávání (dále jen IVŠV), jež je od roku 2012 součástí Centra výzkumných institutů a doktorských studií. Výzkumy jsou zde orientovány především na oblasti *kurikula, výzkumu vyučování a učení a výzkumu učitelské profesionalizace*. Právě výzkum kurikula a jeho proměn bude stěžejním východiskem pro analytickou část této diplomové práce.

Zmíněný IVŠV zkoumá v oblasti kurikula zejména procesy tvorby, implementace, realizace a evaluace neboli hodnocení kurikulárních dokumentů. Nejaktuálnějším projektem v této oblasti je prozatím nepublikovaný výzkum *Kvalita kurikula a výuky v oborech školního vzdělávání* (Janík, Knecht, Vlček a kol., 2013). Studií, ze které budeme při vlastní analýze vycházet, je studie *Nástroje pro monitoring a evaluaci kvality ve vzdělávání* (Janík a kol., 2010), která se zabývá především rozpracováním teoreticko-metodologických východisek pro sledování a hodnocení kurikula. Cílem projektu bylo zejména přispět k empirickému ukotvení standardů kvality vzdělávání. V kapitolách vydané publikace jsou popisovány dílčí výzkumy za použití konkrétních metod pro sledování (monitoring) a hodnocení (evaluaci), jejich vymezení a řešení. V publikaci se tak objevuje například návrh na *Posuzování kvalit nonverbálních prvků v učebnicích* (Janík, 2010, s. 55). V Českém pedagogickém prostředí vzniklo doposud několik stěžejních výzkumů učebnic, o které se budeme opírat také v analýze této diplomové práce. Výzkumy

⁸http://www.ped.muni.cz/weduresearch/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=58

se nejčastěji orientují na verbální stránku, tedy text učebnic. Zde lze sledovat například obtížnost, srozumitelnost, přehlednost textu či věnování se nějakému konkrétnímu tématu (Stejskalíková: *Zastoupení tématu Evropa v učebnicích dějepisu*, In Janík, 2010). Stejskalíková v rámci výzkumné práce nejprve operacionalizuje pojmy Evropa a evropanství, které bude zkoumat. Poté nastiňuje dosavadní východiska této oblasti, tedy výzkumy, které byly doposud v této nebo obdobné oblasti realizovány. V samotném výzkumu pak používá metodu obsahové analýzy, která je prováděná pomocí kategoriálního systému. Vzorek je vybrán záměrným výběrem, a pro analýzu jsou zvoleny dvě učebnice dějepisu pro 9. ročník se schvalovací doložkou MŠMT ČR. V rámci těchto dvou učebních textů byly sledovány 4 hlavní kategorie, v jejichž rámci byla sledována četnost pojmů, které s nimi souvisejí. Prostřednictvím kategoriální analýzy řešitelka výzkumu odhalila, která témata jsou v učebnicích zastoupena a v jaké míře. Řešitelka vycházela z kategoriálních analýz zaměřených na obdobné téma autorů Weinbrennerové (1998), Mentze (2001), Nattererové (2001) a Zechové (2004). Kategoriální systém, na němž postavila svou analýzu, nakonec zhodnotila jako nedostačující a vyžadující značnou revizi. Dále se výzkumy učebnic orientují na hodnocení obrazových (vizuálních) prostředků (Pešková: *Návrh diagnostického nástroje pro hodnocení vizuálních prostředků v učebnicích německého jazyka pro výuku reálií*. In Janík, 2010). Pešková při své výzkumné práci postupuje obdobným způsobem jako Stejskalíková, ovšem pomocí kategoriálního systému analyzuje typy, obsah a funkce obrazových prostředků. Při sestavování kategoriálního systému vycházela Pešková převážně ze zahraniční literatury (Ballstaed, 1997; Macaire, Hosch, 1996 a další). Kategorie byly modifikovány a adaptovány na české prostředí. Celkem bylo v analýze hodnoceno 6 kategorií. Hodnotily se obrazové prostředky učebnic, a to především fotografie, autoportréty, kresby, vlajky, schémata, mapy, apod. Ověření diagnostického nástroje pak proběhlo na třech učebnicích německého jazyka se schvalovací doložkou MŠMT. V závěru autorka hodnotí nástroje jako úspěšné s požadavkem na přesnější vymezení kritérií pro výběr vizuálních prostředků.

Přístupy a metody výzkumu učebnic

Přístupů a metod výzkumu učebnic jakožto didaktického materiálu můžeme nalézt velké množství. Nejčastěji jsou tyto přístupy rozděleny do několika stěžejních kategorií a následně rozpracovány do dílčích podkategorií. Průcha (2009) vymezuje dvě stěžejní kategorie přístupu ve výzkumu učebnic. Účelnost a předmět. V případě účelnosti výzkumu učebnic jde především o výzkum vědecké explanace, praktické aplikace a normativity, jež se v učebnicích demonstrují. V případě, že se jedná o výzkum předmětu, se sledují konkrétní parametry, vlastnosti a struktura učebnice, dále je zkoumáno fungování učebnice ze strany jejích uživatelů, a také výsledky a efekty, které učebnice přináší. V neposlední řadě se jedná také o výzkumy ekonomických a politických aspektů učebnice. Další kategorií, kterou Průcha (2009) vymezuje, je přístup k výzkumu učebnic. Ten odvisí především od výše uvedeného účelu a předmětu, který chceme zkoumat. Přístupy tak dělí na kvantitativní, jež se zabývají zejména četností jistých prvků učebnice, strukturální, jež zkoumají strukturní komponenty učebnice, dotazovací, které se zaměřují na hodnocení učebnic ze strany učitele nebo žáka, testovací, které podrobují učebnici specifickým testům, experimentální, které se prostřednictvím experimentálních zkoušek snaží zkoumat její úroveň, komparativní, které slouží k srovnání učebnic zaměřených na stejný předmět mezi sebou a obsahově analytické, které zacházejí do hlubších struktur obsahu dané učebnice.

S podobným konceptem přístupů a metod výzkumu učebnic přichází autoři Janík a Knecht (2008). Ve své podstatě vycházejí z již navržených přístupů Průchy (1998, 2009), které rozšiřují o některé specifické přístupy. Jedním z nich je například problém transformace vědeckého poznání do učebnice, který Janík, Knecht (2008) demonstruje na empirickém výzkumu učebnice dějepisu. V rámci této práce se setkáme také s přístupy orientovanými na výzkum učebnic v pedagogické praxi - autoři zde zkoumají jak efektivně je učebnice v pedagogickém procesu využita. Dále se zaměřují na výzkumy obtížnosti učebnic, u nichž shrnují zásadní výzkumné práce. Naznačují současně možné cesty dalšího výzkumu učebnic⁹. V souvztažnosti k cílům této diplomové práce se

⁹ Zkoumání žákovských prekonceptů a naivních teorií, Zkoumání didaktických znalostí obsahu u zkušených učitelů, Zkoumání účinnosti různých forem reprezentace obsahu v učebnicích s ohledem na možnosti žákova porozumění (Janík, Knecht, 2008).

jeví být zajímavá zejména kapitola Evaluace učebnic jako cesta k optimalizaci výchovně-vzdělávacího procesu (in: Janík, Knecht, 2008). Kapitola, jež v zásadě vychází z prací Průchy (1998) a Sikorové (2004), zkoumá aplikaci teoretických poznatků ve výuce. V kapitole autor pokládá množství otázek, jež by v rámci evaluace učebnic měly být sledovány¹⁰. V rámci evaluační metody nabízí Klapko tři možné metody zkoumání evaluace učebnic. První z nich je sémantická koherence, u níž je sledována celistvost a významová propojenost jednotlivých částí učebního textu, další metodou je hodnocení parametrů obtížnosti učebnice. Zde se hodnotí například syntaktická obtížnost vyjadřující srozumitelnost textového materiálu, sémantická obtížnost, hodnotící význam a jeho srozumitelnost a celková obtížnost textu. Poslední metodou je obsahová analýza, jakožto kvantitativní forma výzkumu učebnic, u níž se hodnotí frekvence výskytu určitého jevu.

Jak je z výše uvedeného patrné, výzkumné pole učebnic je velmi široké. Je možné zkoumat je z různých úhlů pohledu, zkoumat jejich různé vlastnosti a dopad na edukační proces. Výzkum učebnic tak tvoří velmi širokou platformu nejen pro výzkumné pracovníky, ale i pro pedagogy, kteří prostřednictvím prezentovaných výsledků mohou dosáhnout daleko vyšší úspěšnosti při jejich správném výběru.

¹⁰ Evaluace je orientována také na utváření textů, tedy to, jak je učebnice konstruována. Zda je zde brán ohled na žáka a učitele jakožto uživatele učebního materiálu.

Sexuální výchova na základních školách

"Jakákoli výchova, bez ohledu na její obsah, musí být zabezpečena třemi oporami: rodinou, školou a společností. Jestliže jedna noha této trojnožky kulhá, výchovný proces je narušen".

Doc. PhDr. Boris Titzl, Ph.D.

Historický kontext

Sexuální výchova byla zařazována do výuky již koncem 19. století. Výrazná část států západní Evropy se aktivně podílela na jejím zařazení do oblasti vzdělání a zdravotnictví. Vznikaly proto instituce jako *Mezinárodní společnost pro sexuální výzkum* a *Liga pro sexuální reformu* v Berlíně¹¹, nebo Sdružení pro pohlavní hygienu v USA (Šulová, 2011). Faktického zájmu se tomuto tématu dostalo až po 1. světové válce, která s sebou přinesla velké množství negativních sociálních jevů, jež se projevovaly mimo jiné zejména v oblasti sexuálního a rodinného života¹². Zde nastává první zlom v nahlížení na toto téma. S rostoucím množstvím případů osob nakažených sexuálně přenosnými chorobami stoupá také potřeba a nutnost osvěty v dané oblasti. Na původně biologická, zdravotnická témata se postupně začínají vrstvit další, spíše sociálně-mravní témata. Na reálnou potřebu osvěty odpovídá v tehdejší Československu středoškolský profesor a odborník na danou problematiku Zdeněk Záhoř prostřednictvím příspěvků do rubriky *Národní osvěta, Výchova k rodičovství*. Apeluje zde na potřebu institucionalizovaného vzdělávání v této oblasti na všech možných úrovních, tj. jak v poučení mládeže, tak rodičů, veřejnosti a učitelů. Situace zůstává poměrně stabilní až do roku 1989. Počátkem 20. století se však situace, zejména pod vlivem politicko-sociálních podmínek, radikálně mění. Rozvolnění politického a tedy i sociálního prostoru spolu s masivním technickým rozvojem zejména v oblasti médií s sebou přináší velké množství lehce dohádatelných, ovšem hůře ověřitelných informací¹³. Primárním cílem sexuální výchovy přestává být osvěta

¹¹ Berlín 1913

¹² Znásilnění, promiskuita, prostituce, nechtěná těhotenství, nelegální potratovost, sexuálně přenosné choroby.

¹³ Rozvoj masových médií.

a tedy poskytnutí základního přehledu vědomostí na poli lidské sexuality, ale stává se jím spíše kultivace v oblasti sexuálního chování.

Sexuální výchova v RVP

Sexuální výchova je do kurikula zařazena jako mezipředmětové téma. Ze strany *Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy* (dále MŠMT) bylo v dubnu roku 2010 zaujato k výuce *sexuální výchovy* zásadní stanovisko ve formě dokumentu *Doporučení k realizaci výuky sexuální výchovy na základních školách* (MŠMT 2010). Současně s tímto doporučením byla do škol distribuována také příručka *Sexuální výchova – vybraná témata* (MŠMT, 2009), která poskytuje aktuální informace pro výuku *sexuální výchovy* na základních školách.

Strategie výuky *sexuální výchovy* a volba materiálů je stanovena pouze na základě výše uvedeného doporučení. Jediným závazkem školy je splnění očekávaných výstupů, tedy výukových cílů v oblasti *sexuální výchovy*. Existence velkého množství nesystematizovaných materiálů pro výuku *sexuální výchovy* může způsobovat ve výuce tohoto předmětu výrazný chaos. MŠMT vydává každoročně schvalovací doložky k učebním materiálům, ovšem převážně je zde téma *sexuální výchovy* zpracováno pouze okrajově. Učebnice podléhající kontrole MŠMT musí splňovat kritéria a podmínky k udělení schvalovací doložky. Tento fakt může být jistou zárukou kvality učebního materiálu v souladu s výukovými cíli stanovenými školským zákonem. „*Ministerstvo v souladu s § 27 školského zákona uděluje a odnímá učebnicím a učebním textům pro základní a střední vzdělávání schvalovací doložku na základě posouzení, zda jsou v souladu s cíli vzdělávání stanovenými školským zákonem, vzdělávacími programy a právními předpisy*“ (MŠMT, 2013)¹⁴. Schvalovací doložka je udělena po dobu jednoho roku, poté může být její platnost prodloužena či odebrána. Učebnice jsou schvalovány ministerstvem školství na základě hodnocení recenzentů, jimiž jsou odborníky z praxe. Pro hodnocení učebnic je sestavena tabulka kritérií pro hodnocení učebnice, která obsahuje čtyři body konkrétního hodnocení. V první řadě se jedná o *Celkový soulad učebnice s obecnými a kurikulárními dokumenty a rámcovými vzdělávacími programy*. Zde se hodnotí například soulad s Ústavou a zákony nebo soulad s očekávanými výstupy RVP. V kategorii *Odborná správnost obsahu*

¹⁴ <http://www.msmt.cz/pro-novinare/jakym-zpusobem-funguje-udelovani-schvalovaci-dolozky-ucebnicim>

učebnice se hodnotí především text, grafika, jazyková kultura a komplexnost daného tématu. Dále se hodnotí *Přiměřenost učebnice věku a dosaženým kompetencím žáků* a *Metodické a didaktické zpracování učebnice*. Důraz je zde kladen především na vyváženost základních poznatků a činností, provázanost textu s ostatními strukturními prvky učebnice, motivační úroveň nebo uplatnění mezipředmětových vztahů¹⁵.

Sexuální výchova na základních školách je do výuky zařazena jako mezipředmětové téma, tudíž jí není věnována individuální pozornost. Primárně je na 2. stupni vyučována v rámci vzdělávací oblasti *Člověk a jeho zdraví*, v předmětu *Výchova ke zdraví*. V této oblasti se *sexuální výchova* vyučuje v rámci šesti podkategorií:

Tabulka 1 Seznam vzdělávacích oblastí sexuální výchovy

1	Vztahy mezi lidmi a formy soužití
2	Změny v životě člověka a jejich reflexe
3	Zdravý způsob života a péče o zdraví
4	Rizika ohrožující zdraví a jejich prevence
5	Hodnota a podpora zdraví
6	Osobní a sociální rozvoj

Dále je vyučována v rámci vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*, kde se objevuje v subkategoriích *Člověk ve společnosti* a *Člověk jako jedinec*. Třetí oblastí je oblast *Člověk a příroda* a podkategorie *Biologie člověka*. Dále je možné ji vyučovat v rámci průřezových témat *Osobnostní a sociální výchova*, *Mediální výchova* a *Multikulturní výchova*. Ve výuce *sexuální výchovy* si vzdělávací instituce mohou samy zvolit způsob výuky. Jednotlivé oblasti mohou být buď vzájemně prolínány a *sexuální výchovu* je možné vyučovat souběžně v každé z nich, nebo je výuka možná v rámci předmětu *Výchova ke zdraví* či jinak pojmenovaného předmětu dle *Školního vzdělávacího programu* (dále jen ŠVP). *Sexuální výchovu* lze vyučovat také prostřednictvím blokových kurzů a seminářů.¹⁶

¹⁵ Sdělení MŠMT k postupu a stanoveným podmínkám pro udělování a odnímání schvalovacích doložek učebnicím a učebním textům a k zařazování učebnic a učebních textů do seznamu učebnic (2009).

¹⁶ Doporučení MŠMT k realizaci sexuální výchovy na základních školách (2010).

V RVP se objevuje několik stěžejních výukových cílů souvisejících se *sexuální výchovou*.

(...) „Respektuje přijatá pravidla soužití mezi vrstevníky a partnery. (...) Posoudí různé způsoby chování lidí z hlediska odpovědnosti za vlastní zdraví i zdraví druhých a vyvozuje z nich osobní odpovědnost ve prospěch aktivní podpory zdraví. (...) Uplatňuje osvojené preventivní způsoby rozhodování, chování a jednání v souvislosti s běžnými, přenosnými, civilizačními a jinými chorobami; svěří se se zdravotním problémem a v případě potřeby vyhledá odbornou pomoc. (...) Projevuje odpovědný vztah k sobě samému a k vlastnímu dospívání. (...) Respektuje změny v období dospívání, vhodně na ně reaguje, kultivovaně se chová k opačnému pohlaví. Respektuje význam sexuality v souvislosti se zdravím, etikou, morálkou a pozitivními životními cíli; chápe význam zdrženlivosti v dospívání a odpovědného sexuálního chování“ (RVP ZV, 2013, s. 76).

Stěžejní body *sexuální výchovy* v *Rámcovém vzdělávacím programu* lze shrnout do několika oblastí. První oblastí je oblast zdraví z hlediska tříkomponentového modelu zdraví, tedy zdraví biologického, psychického a sociálního. V souvislosti se *sexuální výchovou* se tedy jedná například o změny v životě člověka a tedy sexuální dospívání a reprodukční zdraví. Dále zejména o prevenci sexuálně přenosných chorob a intimní hygienu. V oblasti sociální jsou to zejména mezilidské vztahy, partnerství, láska, rodičovství a sexuální zneužívání. Reflektovány jsou také oblasti nových médií a kyberprostoru a tedy nebezpečí internetu a nebezpečí komunikace prostřednictvím nových médií. Další oblastí je *etika* a *morálka* v souvislosti s lidskou sexualitou. Výuka sexuální výchovy se v tomto případě orientuje zejména na respektování sebe i druhých, hledání pomoci a pomoc v problematických situacích souvisejících například se sexuálním chováním. Tato úroveň je ovšem z hlediska níže uvedených doporučení pro výuku *sexuální výchovy* v zemích Evropské unie v nové úpravě RVP ZV 2013 poměrně málo zapracovaná (podrobněji v kapitole 2.3.2).

Tendence sexuální výchovy (IPPF, WHO, FoSE a SIECUS)

Vzhledem k rozsáhlému množství institucí, vládních i nevládních organizací a spolků, nastíníme tendence sexuální výchovy pouze některých z nich. Jako nejdůležitější, v kontextu českého vzdělávacího systému, se nám jeví *Mezinárodní*

*federace pro plánování rodičovství (IPPF)*¹⁷, a její český partner *Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu (SPRSV)*, dále *Světová zdravotnická organizace (WHO)*¹⁸ a americká iniciativa pro *Budoucnost sexuální výchovy (FoSE)*¹⁹, která úzce spolupracuje také s *Radou pro informace a vzdělávání v oblasti sexuální výchovy Spojených států (SIECUS)*²⁰, *Hnutím pro mládež* a národní organizací *Answer, sexuální výchova, otevřeně*²¹. Dále budeme pokračovat stručným rozborem stěžejních výzkumných statí a dokumentů výše uvedených institucí v oblasti výuky *sexuální výchovy* a v oblasti *sexuální výchovy* jako takové.

Sexuální výchova a její zařazení do edukačního procesu základních škol vychází nejen z dlouholeté tradice české (popř. československé) vzdělávací politiky (srov. kap. 2.1), ale také ze strategií výše uvedených organizací. Nejčastěji citovanou²² v oblasti sexuální výchovy bývá tak zvaná *Minnesotská rukověť* (Brzek, Mellan, 1994). Jedná se o českou „redefinici“ obsahu sexuální výchovy, který s pravidelnými aktualizacemi v rámci dokumentu *Guidelines for Comprehensive Sexuality Education* definuje výše uvedená americká organizace SIECUS²³. Sexuální výchova je zde koncipována do šesti elementárních tematických okruhů (*Human Development, Relationships, Personal Skills, Sexual Behavior, Sexual Health, Society and Culture*). Těchto šest tematických okruhů bylo autory Brzkem a Mellanem (1994) upraveno v kontextu českých sociokulturních podmínek na okruhy: Člověk, Vztahy mezi lidmi, Osobní dovednosti, Sexuální chování, Sexuální zdraví, Sex a kultura. Z těchto okruhů, které zůstaly ve své podstatě zachovány (SIECUS, 2004), vychází také současný český kurikulární systém²⁴. *Mezinárodní federace pro plánování rodičovství* (dále IPPF) a jejího českého ekvivalentu *Společnosti pro plánování rodiny a sexuální výchovu* (dále SPRSV). IPPF je výrazným partnerem, který poskytuje SPRSV řadu podnětů v podobě analýz, výzkumů, projektů, kongresů a publikací, které mohou být inspirací nejen českým pracovníkům v oblasti vzdělávání a *sexuální výchovy*.

¹⁷ International Planned Parenthood Federation

¹⁸ World Health Organization

¹⁹ Future of Sex Education

²⁰ Sexuality Information and Education Council of the United States

²¹ Advocates for Youth, Answer, sex ed, honestly

²² Täubner (1996), Hajnová, Kleinová (2002), Janiš (2002), Šulová (2009), Venglářová, Brožová (2009) a další.

²³ Poslední aktualizace tohoto dokumentu proběhla v roce 2004.

²⁴ RVP (2013)

Dochází tak k úzké spolupráci těchto dvou institucí. Mnohé výzkumy na poli výuky *sexuální výchovy* tak mohou posloužit, jako opora či doporučení pro pedagogické pracovníky ve vědecké či školní praxi. IPPF každoročně obnovuje své stanovisko k výuce *sexuální výchovy*, které je zároveň odrazem aktuální vědecké a výzkumné práce. Tendence *sexuální výchovy* podle IPPF jsou shrnuty například v dokumentu *IPPF: rámec pro komplexní sexuální výchovu* (2010)²⁵, jenž poskytuje jasné stanovisko *sexuální výchovy*, podle něž by *sexuální výchova* měla být dynamickým procesem ovlivňujícím emoční, duševní, fyzickou i sociální úroveň člověka. Neměla by se tedy zaměřovat pouze na reprodukční aspekty sexuality, ale také na *sexuální projev*, *sexuální naplnění* a *sexuální potěšení*. IPPF se také domnívá, že mladí lidé mají právo být plně informováni o své sexualitě a mají právo na své vlastní rozhodnutí v této oblasti (IPPF, 2010). IPPF definuje komplexní *sexuální výchovu*, která by měla vybavit mladé lidi znalostmi, dovednostmi, postoji a hodnotami, které potřebují k poznání a vychutnání si své vlastní sexuality (IPPF, 2010, s. 6). Spočívá tedy především v poskytnutí kvalitních komplexních informací a vyvrácení mýtů souvisejících se sexualitou. Zmíněný dokument se orientuje zejména na sedm základních složek. Jedná se o oblasti *genderu* – zde se jedná zejména o vymezení rozdílu mezi sociálním pohlavím a biologickým pohlavím, *genderových rolích*, maskulinitě a feminitě v rámci rodiny a celého životního cyklu, *sexuálního a reprodukčního zdraví a HIV* – také zde se objevuje několik podtémat jako je sexualita a s ní spojené životní cykly, anatomie, reprodukční proces, antikoncepce, těhotenství, interrupce, prevence *sexuálně přenosných chorob*, model abc²⁶ a další, *sexuálních práv a sexuální orientace* – znalost práva a zákonných struktur vztahujících se k sexualitě lidí napříč sociálním, kulturním a etnickým spektrem, *různost sexuálních identit*, *potěšení* – vyvíjení pozitivního vztahu mladých lidí k sexualitě, zdůraznění vícesložkové sexuality, emoce jako lidská *sexuální odezva*, láska, partnerství a další, *násilí* – typy a projevy *sexuálního násilí*, oběť, pachatel, na koho je možné se obrátit, jak postupovat, jak se bránit, *odlišnosti* – pochopení odlišnosti v oblasti víry, etnicity, kultury, socio-ekonomického statutu, znevýhodnění, HIV statutu nebo *sexuální orientace*, a *vztahů* - například v oblasti existence různých typů vztahů (rodiny, přátel, *sexuálních vztahů*, romantických a partnerských vztahů), emocí, intimity,

²⁵ IPPF Framework for Comprehensive Sexuality Education.

²⁶ Z angl. abstinence, be a faithful, use a condom.

práv a povinností, zdravých a nezdravých mezilidských vztahů, komunikace, důvěry a upřímnosti, v oblasti sociálních norem atd. (IPPF, 2010).

IPPF ve výkazech z konaných meetingů mimo jiné upozorňuje na nutnost spolupráce zdravotnických služeb, nevládních organizací, vlády a vzdělávání. Často kritizovaným nedostatkem *sexuální výchovy*, je také tendence k omezení výuky na její biologickou část²⁷. WHO také apeluje na potřebu vyváženosti tří složek v oblasti sexuálního zdraví (zde se jedná o tak zvaný bio-psycho-sociální model). Dále výrazně kritizuje nesoulad výuky sexuální výchovy mezi jednotlivými státy Evropské unie. Na *Evropském regionálním zasedání členských států v oblasti sexuálního zdraví*²⁸ byla nastíněna některá východiska pro zlepšení této situace. Jedním z nich je také úzká spolupráce s organizacemi, zabývajícími se touto problematikou, jako je například *Mezinárodní centrum pro reprodukční zdraví* (ICRH), *Evropská síť mezinárodní federace plánovaného rodičovství* (EN IPPF²⁹), *Organizace spojených národů dětského fondu* (UNICEF) a *populačního fondu OSN* (UNFPA). Organizace WHO pro Evropskou unii dále shledává zásadní problém v nedostatečně vypracovaném kurikulu a metodice výuky *sexuální výchovy*. Existuje pouze velmi málo zemí, které požadavek na vypracování národní politiky a strategie ve výuce sexuální výchovy splňují³⁰. IPPF výrazně apeluje na obnovování materiálů a metodik pro výuku sexuální výchovy s nutností využití zejména aktivizačních metod. V této oblasti usiluje také o pravidelné školení pedagogů například z řad dobrovolníků, kteří mají znalosti v určitém tématu. Výrazně důležitým shledává IPPF také pravidelné hodnocení výuky sexuální výchovy s řádnou zpětnou vazbou (IPPF, 2010, s. 10). Dalším dokumentem, který na tomto místě zmíníme, bude *Zkoumání nových oblastí, diskuse poradního zasedání o komplexní sexuální výchově* (2012).³¹ Cílem této zprávy je především zlepšení metodologie pro hodnocení účinnosti a efektivity nových oblastí *komplexní sexuální výchovy* (CSE), jako je oblast základních

²⁷ zejména sexuálně přenosné choroby a nechtěné těhotenství

²⁸ European regional meeting of counterparts on sexual health, Madrid, 21-22. říjen, 2010. Dostupné z: <http://www.euro.who.int/en/what-we-do/health-topics/Life-stages/sexual-and-reproductive-health/news/news/2010/10/sexual-health-more-than-sexually-transmitted-infections-and-unwanted-pregnancies>

²⁹ IPPF je mezinárodní síť národních organizací, zasazující se o sexuální a reprodukční zdraví a lidská práva. Členem IPPF je také české Sdružení pro plánování rodiny a sexuální výchovu (SPRSV).

³⁰ Finsko, Nizozemí, Skotsko, Velká Británie a Španělsko

³¹ Exploring new territories. Dialogues from a consultative meeting on comprehensive sexuality education (2012).

lidských práv a genderové sensitivity, v oblastech pedagogiky, výuky a výukových metod. Součástí zprávy byla také neméně důležitá strategie přenosu modelu *komplexní sexuální výchovy* (CSE) do škol, učebních osnov a běžné výuky. Důraz je zde kladen nejen na obsah učebních osnov, ale také využití aktivizačních metod ve výuce sexuální výchovy a tak zvanou kritickou pedagogiku, která svým přístupem přesahuje své základní poslání a pokouší se o propojení školní třídy se společností v širším slova smyslu. Součástí kritické pedagogiky je také feministický přístup, jehož primárním cílem je sociální rovnost a dekonstrukce genderových norem a stereotypů, spolu se zdůrazněním výsostného práva jedince na vlastní sexualitu (IPPF, 2012). Současně zde zaznívá důrazné ohrazení se proti fundamentalismu a kulturnímu konzervatismu, který se snaží vytlačovat sexuální výchovu z učebních osnov. „Komplexní sexuální výchova je více než výchova ke zdraví. Má také svou úlohu v oblasti lidských práv, rovnosti žen a mužů, sociální spravedlnosti a osobním rozvoji – jde o politický a sociální přístup, který vnímá vzdělávání jako oblast pro sociální transformaci“ (IPPF, 2012, s. 12). Vzhledem k progresivnímu charakteru sexuální výchovy nastíněné IPPF je zde také relevantní obava z přijetí a zařazení takového obsahu do výuky. Proto je zde návrh na strategické postupování a zejména na projednávání veškerých postupů s tvůrci edukačních materiálů, vládou, vedením škol, jednotlivými učiteli a rodiči. Čím dál více je zde také akcentován problém propadu mezi teorií a praxí neboli akademickým a školním prostorem. Jak transformovat vzdělávací systém tak, aby reflektoval požadavky komplexní sexuální výchovy (CSE).

WHO (2010) v programu rozvoje sexuálního zdraví³² rozpracovává několik bodů pro podporu sexuálního zdraví a zdravé sexuality ze strany vzdělávacího systému. Patří mezi ně poskytování komplexní sexuální výchovy (CSE) ve škole, školení učitelů a pracovníků výchovně-vzdělávacích institucí v oblastech sexuálního zdraví a řada komunitních strategií pro vyhledávání extrémně zranitelných osob. Stanovuje také klíčové prvky ve výuce *sexuální výchovy*, kterými je prevence sexuálně přenosných chorob a HIV, antikoncepce, reprodukčního zdraví, informace v oblasti potěšení, erotiky a uspokojení, diskuse o genderových rozdílech, stereotypch a nerovnostech, informace o významu odpovědnosti a společného rozhodování v oblasti reprodukce, informace o sexuální a genderové

³² Developing sexual health programme (2010)

identitě. WHO (2010) také zdůrazňuje, že výuka je úspěšná pouze při dodržování pravidel komplexnosti, návaznosti a soudržnosti osnov pro výuku sexuální výchovy. Zdůrazněna je zde také důležitost školních i mimoškolních projektů k aktivní podpoře sexuálního zdraví³³. V kapitole *Klíčové otázky pro vedení programu*³⁴ je mimo jiné stanovena otázka komplexnosti školních vzdělávacích programů v oblasti výuky sexuální výchovy. Do jaké míry tedy kurikulární dokumenty reflektují požadavky cílů komplexní výuky sexuální výchovy. WHO vydala v roce 2010 publikaci s názvem *Standardy pro výuku sexuální výchovy v Evropě*³⁵, která by měla sjednotit státy Evropské unie v této oblasti. WHO zdůrazňuje výsadní právo člověka na informace. Stejně tak zdůrazňuje sexuální práva, jakožto základní lidská práva, týkající se sexuality. Stejně stanovisko zastává také *Světová asociace pro sexuální zdraví*³⁶, která zdůrazňuje právě důležitost univerzálního komplexního přístupu k *sexuální výchově* a k informacím. Tyto informace mohou přicházet z různých zdrojů, ovšem ne vždy jsou tyto zdroje spolehlivé (médiu, internet), a ne vždy tyto zdroje informací informace chtějí poskytovat (rodiče). Zejména z těchto důvodů je potřebný nový přístup k sexuální výchově (WHO, 2012). WHO dále hovoří o sexualitě jako o ústřední součásti lidského bytí a zdůrazňuje také holistický přístup k vzdělávacímu obsahu *sexuální výchovy*, v němž není jediným cílem vyloučení negativních jevů, ale především posílení pozitivních oblastí *sexuální výchovy*. Cílem je mimo jiné také soulad formální a neformální výuky *sexuální výchovy*. V diskutovaných standardech³⁷ student není vnímán jako pasivní příjemce informací z oblasti sexuálního zdraví, ale stává se aktivním participantem, například prostřednictvím zmíněných peer programů. Důležitá je především interakce mezi žáky a učitelem. Učitel by měl intenzivně sledovat potřeby žáka a aktuálně na ně reagovat. Výuka také nemůže být unifikovaným a standardizovaným procesem bez reflexe konkrétní situace příjemců vzdělávacího obsahu. WHO dále hovoří o důležitosti využití různých – zejména aktivizačních - metod pro výuku sexuální výchovy (WHO, 2012).

³³ Jedním z mnoha příkladů je *Peer program*, aplikovaný také v české republice pod názvem *Netopeer* (z angl. Net of Peer – síť mladých lidí). *Peer program* může fungovat mezi vrstevníky, spolužáky i spoluobčany. V dokumentu WHO je uveden příklad *Peer program* v Dominikánské republice, kde fungují jako peer spolupracovníci vyškolení holiči, nebo taxikáři (*Developing sexual health programme*).

³⁴ Key questions for programme managers (*Developing sexual health programme*, s. 43)

³⁵ Standards for Sexuality Education in Europe

³⁶ World Association for Sexual Health

³⁷ Standards for Sexuality Education in Europe

Iniciativa s názvem *Budoucnost sexuální výchovy* (FoSE)³⁸ se podobně jako výše uvedená IPPF a WHO snaží sjednotit vzdělávací systém *sexuální výchovy* na národní úrovni. FoSE je americká nezávislá organizace usilující o kvalitní, komplexní a konzistentní výuku sexuální výchovy ve Spojených státech amerických. V dokumentu *Národní standardy sexuální výchovy* (2012)³⁹ je zdůrazněna zejména potřeba prosazování sexuální abstinence či oddálení sexuálního styku, případně aplikace vhodných antikoncepčních prostředků při pohlavním styku. Dalším důležitým tématem je také sexuální obtěžování a šikana. S problémy obtěžování a šikany se – podle zmíněného dokumentu – potýkají zejména homosexuálně orientovaní studenti, nebo studenti s nejednoznačným genderem⁴⁰. Podobně jako WHO (*Standards for Sexual Education in Europe, 2010*) definuje FoSE sedm stěžejních témat pro *sexuální výchovu*. Prvním tématem je *Anatomie a fyziologie lidského těla*, dále *Puberta a adolescentní vývoj*, dalším tématem je *Identita*, jako nedílná součást lidského života, čtvrtým tématem je *Těhotenství a reprodukce*, pátým tématem jsou *Sexuálně přenosné choroby a HIV*, z oblasti sociální jsou to *Zdravé vztahy a osobní bezpečnost* (FoSE, 2012, s. 10). FoSE orientuje svůj zájem zejména na vztah obsahu *sexuální výchovy* vzhledem k věku žáků a studentů. Cílem je především sestavit adekvátní pensum komplexních a konzistentních informací vztahujících se k věku a tedy i psychickému a sociálnímu stavu jedince. Jakožto národní dokument reflektuje FoSE stav v USA, který je alarmující zejména v oblasti neplánovaných těhotenství a těhotenství mladistvých (FoSE, 2012, s. 7). Z tohoto důvodu je pravděpodobně v dokumentu kladen také větší důraz na sexuální zdrženlivost a antikoncepční metody při pohlavním styku.

Z výše uvedených bodů je patrné, že tendence *sexuální výchovy* jsou výrazně progresivní. Je zde kladen důraz na její prohloubení zejména v oblasti sociální. *Sexuální výchova* přestává být vnímána jako primárně výchova ke zdraví (ve smyslu biologickém), a začíná být současně oblastí zaměřující se na sociální rovnost, lidská práva, spravedlnost bez ohledu na gender a osobní rozvoj. Důležitou složkou *sexuální výchovy* je také potřeba individuálního přístupu

³⁸ the Future of Sex Education

³⁹ National Sexuality Education Standards

⁴⁰ transgender

k obsahu předmětu v politickém, kulturním a socio-ekonomickém kontextu dané země.

Standardy WHO pro výuku sexuální výchovy v Evropě

Standardy pro výuku sexuální výchovy, které jsou součástí stejnojmenné publikace: *Standards for Sexual Education in Europe* s podtitulem *A Framework for Policy Makers, Educational and Health Authorities and Specialists*⁴¹, byly vydány v rámci pracovních skupin zástupců organizací Federálního centra pro Výchovu ke zdraví a WHO Regionální kanceláře pro Evropu⁴² v roce 2010. Cílem této publikace je podat komplexní náhled na vzdělání v oblasti sexuálního zdraví a sexuality a položit standardy pro její výuku v Evropských státech.

Standardy pro výuku sexuální výchovy se tak vztahují jak na výuku samotnou, a tedy témata, na která má být *sexuální výchova* orientována, tak na její účastníky, žáky a studenty a na její činitele a organizátory, státní instituce, školy a učitele. Vzhledem k účelům této diplomové práce omezíme svůj zájem pouze na témata a průběh sexuální výchovy, tedy co by se mělo v sexuální výchově vyučovat.

Osm stěžejních tematických okruhů sexuální výchovy

Standardy pro výuku sexuální výchovy (WHO, *Regional Office for Europe and BZgA Standards for Sexuality Education in Europe*, 2010, s. 35) se vztahují na osm tematických celků, jimiž jsou:

Tabulka 2 Tematické celky sexuální výchovy (WHO)

1	Lidské tělo a jeho vývoj
2	Plodnost a reprodukce
3	Sexualita
4	Emoce
5	Vztahy mezi lidmi a životní styl
6	Sexualita, zdraví a duševní pohoda
7	Sexualita a právo

⁴¹Rámec pro tvůrce politik, vzdělávací a zdravotnické orgány a specialisty.

⁴²Federal Centre for Health Education (BZgA), the WHO Regional Office for Europe and an international working group comprising representatives from the following organisations.

8 Sociální a kulturní determinanty sexuality

Každý tematický celek má za cíl žáka v první řadě informovat, tedy obeznámit s fakty, poté jej má přimět k schopnosti vykonávat určité dovednosti související se předchozími informacemi a v neposlední řadě jej má připravit v oblasti postojové. Žákovi by měl být tedy každý tematický celek prezentován na třech úrovních. Informativní úroveň, a tedy prezentace vyvážených a komplexních faktů z oblasti sexuální výchovy jako je vývoj lidského těla, reprodukce, pozitivní a negativní aspekty sexuality, prevence nechtěného těhotenství, sexuálně přenosné choroby, pohlavní zneužívání, poskytnutí informací o zlepšení postavení a sexuálních práv dětí. Dále je to úroveň dovedností, a tedy jak komunikovat, jak jednat, jak vyjádřit své pocity, jak zvládat nežádoucí situace, jak efektivním způsobem užívat antikoncepci, jakým způsobem se může žák chránit před sexuálně přenosnými chorobami, nechtěným těhotenstvím a jakým způsobem může v případě potřeby požádat o pomoc. Poslední úroveň je pak úroveň postojová. Jedná se o internalizované názory a hodnoty směřující k úctě k rozdílu, odpovědnosti a pozitivním postojům k sexualitě (WHO, 2010).

Standardy jsou vždy definovány podle věku žáků. Tato práce se orientuje na sexuální výchovu žáků 2. stupně základních škol, z tohoto důvodu budeme dále pojednávat pouze o věkové skupině v rozmezí 12 až 15 let. Témata jsou rozdělena do osmi stěžejních okruhů, jejichž výuka probíhá na úrovni tří složek⁴³, jedná se o složku informativní, dovednostní a postojovou (WHO, 2010).

Prvním okruhem je **Lidské tělo a jeho vývoj**. Na úrovni informativní jsou dětem podávány základní informace o lidském těle týkající se zejména sexuality, dále body image⁴⁴, změny lidského těla ženy a muže s důrazem na interkulturní rozdíly, také zásahy na lidském těle související s náboženstvím a kulturou jako je ženská a mužská obřízka, dále se mohou informace týkat také anorexie a bulimie, piercingů a tetování v souvislosti se zmíněným body image a sexualitou. Dále jsou zde zařazeny sekundární pohlavní znaky, jejich konkrétní charakteristiky u mužů a žen, menstruační cyklus. Okrajovými tématy pak mohou být kult krávy v médiích,

⁴³Information, skills and attitudes je možné volně přeložit také jako složku kognitivní, afektivní a psychomotorickou.

⁴⁴Fyzický vzhled (pozn. autora)

změny v životě člověka s ohledem na organizace a instituce, na které se v případě potřeby může žák obrátit. Na úrovni dovedností by měl žák být schopen popsat pocity spojené s hormonálním vývojem lidského těla, měl by být schopen vyrovnat se s pubertou a tlakem vrstevníků, měl by zastávat kritické stanovisko k mediálním sdělením a kosmetickému průmyslu. Na úrovni postojů by žák měl zastávat kritické stanovisko vztahující se ke změnám lidského těla a měl by tolerovat různost tělesných tvarů (WHO, 2010).

Druhým tematickým okruhem je **Plodnost a reprodukce**. Zde se jedná především o dopad mateřství či otcovství (plánování rodiny, výchova dětí), dále otázka nechtěného těhotenství, antikoncepce, fakta a mýty vztahující se k antikoncepci. Na úrovni dovedností by měl být žák schopen poznat projevy těhotenství, ve věci antikoncepce by měl být schopen o ní komunikovat, v případě potřeby se obrátit na spolehlivá lékařská zařízení, měl by být schopen učinit vědomé rozhodnutí o tom, zda bude mít sexuální styk či nikoli. Měl by zastávat vlastní postoj k výše uvedeným otázkám, tedy k mateřství, antikoncepci a potratům (WHO, 2010).

Třetím tematickým okruhem je **Sexualita**. Zde se jsou žákům poskytovány informace z oblasti genderových rolí, tedy rolí souvisejících se sexualitou, genderové identity a sexuální orientace, homosexuality a heterosexuality. Dále informace o tom, jak si užít sexualitu vhodným způsobem, zejména z hlediska věku žáka, dále informace z oblasti sexuálního potěšení, masturbace a orgasmu. Na úrovni dovedností by měl být žák schopen provádět svobodná a spolehlivá rozhodnutí v oblasti sexuálního života a intimity, užívat si svoji sexualitu vhodnou cestou, měl by být také schopen rozlišovat sexualitu prezentovanou v médiích a sexualitu reálnou. Na úrovni postojů se jedná zejména o přijetí a respektování různých druhů sexuality a sexuální orientace (WHO, 2010).

Čtvrtým okruhem je **Emocionální složka**. Zde je žák informován o rozdílech mezi přátelstvím, láskou a chtíčem. Je seznámen s různými druhy emocí, jako je láska, stud, nejistota nebo žárlivost. Na úrovni dovedností je schopen tyto rozdíly vysvětlit. Je schopen také představit vlastní přání a potřeby a respektovat tyto u svých spolužáků. Je schopen se vypořádat s různými druhy negativních emocí. Na úrovni postojové akceptuje různé pocity lidí ve vztahu k jejich genderu, kultuře, náboženství a jejich interpretaci (WHO, 2010).

Pátým tematickým okruhem jsou **Vztahy a životní styl**. Na úrovni informativní je toto téma orientováno na vliv věku, genderu, náboženství a kultury

v oblasti komunikace, odlišných druhů vztahů, rodinné struktury a životního stylu rodin. Na úrovni dovedností jde zejména o schopnost pojmenování nespravedlnosti, diskriminace a nerovnosti, dále přátelství, různých druhů lásky a komunikace osobních potřeb v rámci partnerských vztahů. Na úrovni postojové se jedná zejména o vytvoření rovných a pevných přátelských vztahů s ohledem na odlišný gender, věk, náboženství a kulturu (WHO, 2010).

Šestým tematickým celkem je **Sexualita, zdraví a duševní pohoda**. Zde jsou žákovi poskytnuty informace z oblasti tělesné hygieny a sebeuspokojování a z oblasti výskytu a forem sexuálního zneužívání a jejich prevence. Tyto okruhy se dále rozkládají na oblast nebezpečného sexuálního chování a jeho důsledků, příznaků a prevence přenosu sexuálně přenosných chorob, systému zdravotní péče v této oblasti a také pozitivního vlivu sexuality na zdraví a duševní pohodu člověka. Po absorpci těchto informací by měl být žák schopen zodpovědně se rozhodovat v oblasti sexuálního chování. Měl by být schopen požádat o pomoc v případě potřeby. S cílem bezpečného a příjemného sexuálního prožitku by měl rozvíjet komunikaci se svým protějškem. Měl by být schopen odmítnout nepříjemný nebo nebezpečný sexuální kontakt. V oblasti antikoncepce by měl bezpečně ovládat užívání antikoncepčních prostředků, jakými je například prezervativ. Na úrovni postojové by měl přijmout zodpovědnost za bezpečné sexuální chování v oblasti sexuálně přenosných chorob, nechtěného těhotenství a sexuálního zneužívání.

Sedmým tématem je **Sexualita a právo**. V této části se žáci učí v první řadě o sexuálních právech definovaných IPPF a WAS⁴⁵. Sexuálních práv je definováno celkem deset⁴⁶. Mezi ně je zařazeno mimo jiné právo na komplexní sexuální výchovu. Dále se tato část týká konkrétních zákonů a regulativ daného státu, ve kterém je předmět vyučován. Na úrovni postojové by měl být žák schopen akceptovat sexuální práva svá i druhých. Osmým tématem jsou **Sociální a kulturní determinanty sexuality (hodnoty a normy)**. Zde je rozebírán zejména vliv vzájemného tlaku médií, pornografie, městské kultury, náboženství, genderu,

⁴⁵ International Planned Parenthood Federation (IPPF): Sexual Rights: an IPPF declaration. London 2008 and World Association for Sexual Health (WAS): Declaration of Sexual Rights. Hongkong 1999

⁴⁶ Právo na sexuální svobodu, právo na sexuální autonomii, právo na sexuální soukromí, právo na sexuální rovnost, právo na sexuální potěšení, právo na vyjádření sexuálních citů, právo na svobodné sexuální sdružování, právo učinit svobodné sexuální rozhodnutí, právo na sexuální informace založené na vědeckých poznatcích, právo na komplexní výchovu.

zákonů, socio-ekonomického stavu na sexuální postoje, chování a vztahy. Na úrovni dovedností by se měl žák být schopen vypořádat s danými normami a zákony v rodině a společnosti. Na úrovni postojové by měl mít jasný, ale flexibilní pohled na sexualitu v stále se měnící společnosti (WHO, 2010).

Implementace standardů WHO a tendence sexuální výchovy v ČR

Český edukační systém sexuální výchovu dlouhodobě reflektuje⁴⁷. Z hlediska zařazení témat sexuální výchovy je ČR jedna z prvních zemí, ve kterých byla sexuální výchova⁴⁸ oficiálně zařazena do kurikula (srov. kap. 2.1).

Při tvorbě samotného vzdělávacího obsahu sexuální výchovy po roce 1989 se akademická obec⁴⁹ opírala zejména o publikace amerických institucí jako je například již zmíněný SIECUS⁵⁰ (Informace a vzdělání v oblasti sexuální výchovy, rada Spojených států). Tato instituce s pravidelnými úpravami vydává dokument *Guidelines for Comprehensive Sexuality Education*⁵¹. Obsah sexuální výchovy uvedený v tomto dokumentu z roku 1991, byl v podstatě přímo implementován do českého vzdělávacího systému s mírným ohledem na společenské a kulturní rozdíly českého a amerického prostředí. Zahrnuje v sobě především tematické okruhy, které by měly být v rámci sexuální výchovy na základní škole vyučovány.

V této kapitole se pokusíme analyzovat současné standardy pro výuku sexuální výchovy a jejich zařazení (implementaci) do vzdělávacího systému ČR. K analýze nám poslouží na jedné straně výše uvedené standardy pro výuku sexuální výchovy v EU (WHO, 2010) a na straně druhé kurikulum ČR pro výuku sexuální výchovy. Kurikulem je zde myšlen *Rámcový vzdělávací program* a dále dokumenty a doporučení pro výuku sexuální výchovy ze strany institucí MŠMT.

Standardy pro výuku sexuální výchovy v zemích EU (WHO, 2010) pro přehlednější orientaci uvádíme v tabulce.

⁴⁷ 60. léta 20. století – sexuální výchova zařazená do osnov základního vzdělávání (Rašková, 2012, s. 114). V masovém měřítku je sexuální výchova vyučována až po roce 1989 (Jarkovská, 2012, s. 146)

⁴⁸ Název předmětu byl často obměňován (pohlavní výchova, sexuální výchova, rodinná výchova, atd.)

⁴⁹ Mellan, Brzek (1994)

⁵⁰ Sexuality Information and Education Council of the United States. Guidelines for Comprehensive Sexuality Education, SIECUS of U.S.1991. V českém prostředí je spis uváděn pod názvem *Minnesotská rukověť*.

⁵¹ Možné přeložit jako Pokyny (doporučení) pro komplexní sexuální výchovu.

Tabulka 3 Standardy sexuální výchovy v rámci EU (WHO)

Tematický okruh		Stěžejní výukové cíle (informace, dovednosti, postoje)
1	Lidské tělo a jeho vývoj	INFORMACE: Informovanost o změnách lidského těla (hormonální vývoj) ženy a muže s důrazem na interkulturní rozdíly. Informovanost o zásadách na lidském těle souvisejících s náboženstvím a kulturou (ženská a mužská obřízka). Body image a sexualita. Znalost charakteristik sekundárních pohlavních znaků u mužů a žen. Kult krásy v médiích. DOVEDNOSTI: Schopnost popisu pocitů spojených s hormonálním vývojem lidského těla, schopnost vyrovnat se s pubertou a tlakem vrstevníků. POSTOJE: Zastávat kritické stanovisko k mediálním sdělením a kosmetickému průmyslu. Tolerovat variabilitu tělesných tvarů výrazně se měnící v období dospívání.
2	Plodnost a reprodukce	INFORMACE: Mateřství, otcovství (plánování rodiny, výchova dětí), nechtěné těhotenství, antikoncepce, interrupce, fakta a mýty vztahující se k antikoncepci. DOVEDNOSTI: Schopnost rozpoznat projevy těhotenství, v případě potřeby schopnost obrátit se na spolehlivá lékařská zařízení, učinit vědomá rozhodnutí o tom, zda bude mít sexuální styk či nikoli. POSTOJE: zastává vlastní postoj k výše uvedeným tématům (především pohlavní styk, těhotenství, antikoncepce a interrupce).
3	Sexualita	INFORMACE: Genderové role, role

		související se sexualitou, genderové identity a sexuální orientace, homosexualita a heterosexuality. Jak si užít sexualitu vhodným způsobem z hlediska věku žáka, informace z oblasti sexuálního potěšení, masturbace a orgasmu. DOVEDNOSTI: schopnost provádět svobodná a spolehlivá rozhodnutí v oblasti sexuálního života a intimity, užívat si svoji sexualitu vhodnou cestou, schopnost rozlišovat sexualitu prezentovanou v médiích a sexualitu reálnou. POSTOJE: Přijmutí a respektování různých druhů sexuality a sexuální orientace mezi lidmi.
4	Emoce	INFORMACE: o rozdílech mezi přátelstvím, láskou a chtíčem, různých druzích emocí (láska, stud, nejistota, žárlivost). DOVEDNOSTI: schopnost vysvětlit rozdíly mezi různými druhy emocí. Schopnost představit vlastní přání a potřeby a respektovat tyto u svých spolužáků. Schopnost vypořádat se s různými druhy negativních emocí. POSTOJE: akceptace různých druhů emocí spojených se sexualitou, ve vztahu k genderu, kultuře, náboženství.
5	Vztahy mezi lidmi a životní styl	INFORMACE: vliv věku, genderu, náboženství a kultury v oblasti komunikace, odlišných druhů vztahů, rodinné struktury a životního stylu rodin. DOVEDNOSTI: schopnost pojmenování nespravedlnosti,

		diskriminace a nerovnosti, dále přátelství, různých druhů lásky a komunikace osobních potřeb v rámci partnerských vztahů. POSTOJE: vytvoření rovných a pevných přátelských vztahů s ohledem na odlišný gender, věk, náboženství a kulturu.
6	Sexualita, zdraví a duševní pohoda	INFORMACE: tělesná hygiena, sebeuspokojování, výskyt a formy sexuálního zneužívání, prevence sexuálního zneužívání. Nebezpečné sexuální chování a jeho důsledky, příznaky a prevence přenosu sexuálně přenosných chorob, systém zdravotní péče v této oblasti, pozitivní vliv sexuality na zdraví a duševní pohodu člověka. DOVEDNOSTI: schopnost zodpovědně se rozhodovat v oblasti sexuálního chování, žádost o pomoc v případě potřeby. S cílem bezpečného a příjemného sexuálního prožitku rozvíjení komunikace mezi partnery. Schopnost odmítnout nepříjemný nebo nebezpečný sexuální kontakt. Bezpečné ovládání užívání antikoncepčních prostředků, jakými je například prezervativ. POSTOJE: přijetí zodpovědnosti za bezpečné sexuální chování v oblasti sexuálně přenosných chorob, nechtěného těhotenství, a sexuálního zneužívání.
7	Sexualita a právo	INFORMACE: sexuální práva definovaná IPPF a WSA ⁵² , zákony a regulativy daného státu, ve kterém je předmět vyučován.

⁵² International Planned Parenthood Federation (IPPF): Sexual Rights: an IPPF declaration. London 2008 and World Association for Sexual Health (WAS): Declaration of Sexual Rights. Hongkong 1999

		POSTOJE: akceptace sexuálních práv svých i druhých.
8	Sociální a kulturní determinanty sexuality	INFORMACE: vliv vzájemného tlaku médií, pornografie, městských kultur, náboženství, genderu, zákonů, socio-ekonomického stavu na sexuální postoje, chování a vztahů. DOVEDNOSTI: schopnost vypořádat se s danými normami a zákony v rodině a společnosti. Na úrovni postojové by měl mít jasný, ale flexibilní pohled na sexualitu v stále se měnící společnosti.

(Zdroj: WHO, 2010)

Ačkoli je obtížné analyzovat a komparovat dva odlišné systémy edukačního obsahu, lze říci, že doporučení *Světové zdravotnické organizace* (WHO, 2010) se alespoň částečně promítají v aktualizovaném *Rámcovém vzdělávacím programu ČR* (RVP VZ, 2013).

Tabulka 4 Sexuální výchova v RVP ZV

Tematický okruh	Témata
Člověk a zdraví	Vztahy mezi lidmi a formy soužití, změny v životě člověka a jejich reflexe, zdravý způsob života a péče o zdraví, rizika ohrožující zdraví a jejich prevence, hodnota a podpora zdraví, osobnostní a sociální rozvoj.
Člověk a společnost	Člověk ve společnosti, člověk jako jedinec.
Člověk a příroda	Biologie člověka.
Průřezová témata	Osobnostní a sociální rozvoj, mediální výchova, multikulturní výchova.

(Zdroj: RVP ZV, 2013)

Rámcový vzdělávací program v podstatě obsahuje všechny výše uvedené tematické celky, ovšem jednotlivá témata zde nejsou detailně propracovaná. Konkrétní obsah každého tematického celku je zpracován až na úrovni *Školních*

vzdělávacích programů (dále jen ŠVP) samotnými učiteli daného předmětu či tematického okruhu některého z průřezových témat. Učitel tak má výraznou svobodu nad realizací konkrétní struktury výuky *sexuální výchovy*, což v tomto případě může působit výrazně kontraproduktivně⁵³. V případě, že sám vyučující není v této oblasti dostatečně informován, nemůže být vzdělávací obsah kvalitně propracován a výukové cíle nemůžou být naplněny. Z toho důvodu se jeví implementace standardů pro výuku *sexuální výchovy* jako jediné možné východisko⁵⁴.

Implementace *Standardů pro výuku sexuální výchovy WHO* (WHO, 2010) do *RVP* není úplná v několika oblastech. Jedná se zejména o problematiku genderu, jakožto sociálního pohlaví, sexuálních práv, mediální reflexe sexuality a jejího vnímání žákem a o oblast pozitivní sexuální výchovy, tedy apelu na kladné stránky sexuality a sexuálního života. Tento trend zdůrazňuje IPPF v dokumentu *IPPF: rámec pro komplexní sexuální výchovu* (2010), který v sobě zahrnuje také otázky orientované na odstranění genderových stereotypů, sexuální orientaci, sexuální naplnění a potěšení plynoucí z vlastní sexuality (IPPF, 2010, s. 6).

RVP (2013) svým přístupem k výuce sexuální výchovy, zařazeném především v rámci předmětu *Výchova ke zdraví*, inklinuje spíše k americkému modelu výuky (FoSE, 2012), který je více konzervativní a v rámci boje proti nechtěnému těhotenství a výrazné incidenci těhotenství mladistvých využívá výukové metody zaměřené především na antikoncepci a sexuální zdrženlivost tedy *abstinence-only*⁵⁵.

Ačkoli je již nyní možné vyvodit jisté závěry z výše uvedené tabulky a z jejího srovnání s tematickými oblastmi pro výuku sexuální výchovy v *RVP*, nejsou tyto závěry zcela kompletní. První problém nastává v nejednoznačnosti. Ačkoli se některá průřezová témata jeví jako témata zahrnující sexuální výchovu, nemusí tomu tak v reálném edukačním procesu být. Například v průřezovém tématu *Člověk a společnost* nemusí k propojení se sexuální výchovou vůbec dojít. Učitel

⁵³ Na alarmující stav odborné a didaktické připravenosti učitele sexuální výchovy upozorňuje docentka Rašková (2007). V empirickém výzkumu byly potvrzeny elementární nedostatky v orientaci učitele v dané disciplíně. Ve více než 50 % učitelé nevěděli, jaká témata spadají do výuky sexuální výchovy, ve více než 80 % neznali principy sexuální výchovy a v téměř 80 % neznali metody výuky tohoto tématu (Rašková, 2007).

⁵⁴ Dalším možným východiskem je systematická výuka pedagogických pracovníků v oblasti sexuální výchovy (např. Rašková, Janiš, Uzel, apod.).

⁵⁵ Tato metoda zdůrazňuje zejména odklad sexuálního styku a tedy úplnou sexuální zdrženlivost. Podobně je v *RVP ZV* (2013) kladen důraz na sexuální zdrženlivost.

téma může zařadit například v občanské výchově a oklikou se tak může vyhnout například oblasti genderu, kterou bychom do tohoto průřezového tématu v rámci sexuální výchovy jistě zařadili. Druhý, a pravděpodobně také závažnější, problém nastává v obecnosti edukačních obsahů v RVP. V oblasti, jako je sexuální výchova, je důležité přesné stanovení jejího obsahu. Vzhledem k tomu, že jde o oblast, která nemá samostatný didaktický materiál (například ve formě učebnice), který by byl institucionálně schvalován, by bylo prospěšné alespoň elementární sjednocení obsahu edukačních osnov⁵⁶.

Pro úplnost se proto zaměříme také na stěžejní dokumenty MŠMT, pojednávající o obsahu výuky sexuální výchovy⁵⁷. Prvním dokumentem, na který se zaměříme, bude *Doporučení MŠMT k realizaci sexuální výchovy na základních školách* (MŠMT, 2010). Toto doporučení by mělo být doplňujícím a podpůrným materiálem pro školy a učitele vyučující sexuální výchovu. Dalším dokumentem, který se pokusíme stručně reflektovat v souvislosti s analýzou začlenění standardů WHO do výuky sexuální výchovy, bude brožura MŠMT vydaná pod názvem *Sexuální výchova – vybraná témata* (MŠMT, 2009). Tento, pro mnohé kontroverzní dokument, přestože se od něj nakonec MŠMT distancovalo, zastává důležitou roli v institucionalizované výuce sexuální výchovy. Oba dokumenty by, slovy ministerstva, měly přispět k systematizované výuce této oblasti na základních školách a k přípravě metodicko-didaktických materiálů pro její výuku (MŠMT, 2010).

Doporučení MŠMT k realizaci sexuální výchovy na základních školách (MŠMT, 2010) je dokument vydaný ministerstvem jako podpůrný a doplňující materiál pro školy a učitele sexuální výchovy. Apeluje na potřebu komplexní výuky sexuální výchovy v rámci základního vzdělání a tedy propojení bio-psycho-sociálních složek zdraví. „Jedině ucelená a systematická sexuální výchova vštěpuje dítěti vedle předávaných informací také morální principy, formuje jeho jednání a postoje, rozvíjí citovou oblast a podporuje osobnostní autonomii.“ (MŠMT, 2010, s. 3) Ministerstvo zde zdůrazňuje především nutnost propojení předmětu s etickou výchovou. Z doporučení také vyplývá obsahová odlišnost

⁵⁶ Dalšími důvody vedoucími k potřebě sjednocení vzdělávacích osnov je například ostych a nedostatečná připravenost učitele sexuální výchovy a z toho plynoucí záměrné vynechání určité oblasti (Rašková, 2009).

⁵⁷ *Sexuální výchova – vybraná témata* (MŠMT, 2009), *Doporučení MŠMT k realizaci sexuální výchovy v základních školách* (MŠMT, 2010).

sexuální výchovy s ohledem na lokální specifika⁵⁸. Doporučení MŠMT se ovšem více zaobírá obecnými předpoklady, za nichž má být sexuální výchova vyučována, nežli obsahem samotného předmětu.

Brožura *Sexuální výchova – vybraná témata* (MŠMT, 2009) je určena pedagogům základních i středních škol. Obsah dokumentu vychází mimo jiné z *Úmluvy o právech dítěte* (1989) a z *Charty sexuálních a reprodukčních práv* (2008)⁵⁹. Naplňuje také záměry a strategie programu Zdraví 21⁶⁰. Brožura obsahuje celkem 16 kapitol zabývajících se aktuálními oblastmi sexuální výchovy, doplňuje a rozšiřuje tak již vydané publikace k podpoře a ochraně zdraví na školách. Ne všechny lze ovšem pro běžnou výuku využít. Některá témata slouží spíše k rozšíření vědomostí učitele nebo jako inspirační materiál, nežli jako osnova samotné výuky. Brožura nabízí nejprve výčet oblastí, do kterých lze v rámci RVP výuku sexuální výchovy zařadit, poté nabízí kapitoly, věnované oblasti ochrany reprodukčního zdraví, incidence a ochrany před virem HIV a dalšími sexuálně přenosnými chorobami. Každá z uvedených kapitol současně nabízí výčet nejčastějších otázek v těchto oblastech. Dalšími tématy, která brožura nabízí, jsou sexuální orientace, sexuální deviace a sexuální dysfunkce. Každé z uvedených témat je obohaceno o výčet mýtů souvisejících s danou oblastí a jejich vysvětlení, případně vyvrácení. Další oblasti jsou věnovány tématům sexuální výchova a legislativa, sexuální výchova a média a genderové aspekty sexuální výchovy. Zejména tato témata jsou akcentována ve výše uvedených dokumentech pro komplexní sexuální výchovu (IPPF, WHO, FoSE). Je tedy velmi prospěšné, že je jim věnován prostor alespoň v rámci brožury MŠMT⁶¹. Poslední tematické oblasti jsou zaměřeny na syndrom CAN a sexuální výchovu v rodině a ve škole.

Z dokumentů ministerstva je patrná tendence k otevření nových témat spadajících svým obsahem do oblasti sexuální výchovy, která zatím nejsou dostatečně reflektována⁶². Bohužel jsou témata nastíněna pouze velmi okrajově (celkový dokument tvoří 70 stran) a není zde prostor věnovaný například rozšiřující literatuře, metodicko-didaktickým otázkám výuky daných témat, apod.

⁵⁸ Regionální specifika, Etnická, národnostní a náboženská specifika, nárůst různých forem rizikového chování žáků, specifika dána klimatem školy a třídního kolektivu.

⁵⁹ IPPF (2008).

⁶⁰ Dlouhodobý program zlepšování zdravotního stavu obyvatelstva ČR (2007).

⁶¹ Bohužel je prostor pro tato témata omezen pouze na 5 normostran.

⁶² Jedná se o oblast genderu, sexuálních práv, mediální reflexe sexuality a jejího vnímání žákem a o oblast pozitivní sexuální výchovy (WHO, 2010).

Ačkoli jsme při analýze implementace standardů WHO pro výuku sexuální výchovy zaznamenali jisté shody, existuje stále několik oblastí, které zatím nejsou pro edukační proces dostatečně zpracovány a edukační systém ČR, tedy RVP, je dostatečně nereflektuje. Z analýzy vyplývá, že se jedná především o témata orientovaná na gender, mediální reflexi sexuality a její vnímání žákem a na oblast pozitivní sexuální výchovy. Přestože témata nejsou dostatečně zařazena do RVP, jejich obsah je částečně nastíněn v dokumentu *Sexuální výchova – vybraná témata* (2009). Ze zkoumaných dokumentů dále vyplývá potřeba systematizovaného metodicko-didaktického materiálu pro výuku sexuální výchovy (MŠMT, 2010).

Současný stav výzkumu učebnic sexuální výchovy

Ačkoli je výzkum některých oblastí sexuální výchovy velmi oblíbeným a častým tématem bakalářských a diplomových prací studentů vysokých škol, zatím neexistuje seriózní výzkum tématu sexuální výchovy v učebnicích na 2. stupni základních škol. Práce orientované na sexuální výchovu na základních školách se zabývají nejčastěji didaktickými metodami sexuální výchovy (Matušová, 2012; Kundratová, 2012), projektovou výukou sexuální výchovy (Hýnová, 2012), korespondencí zkušeností adolescentů s obsahem sexuální výchovy (Mezerová, 2011; Mráčková, 2012), nebo jsou orientovány na názory rodičů (Cilečková, 2012).

Práce tohoto typu jsou převážně teoreticko-sumarizační s oporou ve výzkumném šetření (nejčastější metodou je zde dotazníkové šetření). Velmi často se v souvislosti s jedním z trendů sexuální výchovy objevuje také téma sexuální výchovy osob s mentálním postižením (Kopřivová, 2011). Nepublikované vědecké práce studentů vysokých škol zabývající se prezentací sexuality v učebnicích jsou orientovány spíše na generovou problematiku (Lechnerová, 2007; Rášková, 2011), podobně jako disertační práce zaměřená na genderovou reprodukci v každodennosti školní třídy, která byla ve zkrácené verzi publikována v několika člancích⁶³ (Jarkovská, 2009).

⁶³ JARKOVSKÁ, Lucie. Ideologie přirozenosti ve vzdělávání jako překážka překonávání sociálních nerovností. *Orbis scholae*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, 3, 1, od s. 21-34, 13 s. ISSN 1802-4637. 2009; JARKOVSKÁ, Lucie. Školní třída pod genderovou lupou. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, Praha: Sociologický ústav AV ČR, 45, 4, od s. 727–752, 25 s. ISSN 0038-0288. 2009.

Seriózní výzkum sexuální výchovy v učebnicích základních škol doposud nebyl v rámci České republiky zpracován.

Možnosti alternativních materiálů pro výuku sexuální výchovy

Materiálů pro výuku sexuální výchovy je velké množství, ovšem doposud nebyl evidován dostačující koherentní edukační materiál. Ne všechny materiály, jimiž se budeme dále zabývat, podléhají institucionálnímu schválení, tj. ne všechny materiály prošly hodnotícími kritérii pro výuku předmětu artikulovanými a sledovanými MŠMT⁶⁴. Právě onen institucionální dohled a následná garance kvality edukačního materiálu je jedním ze stěžejních důvodů, proč je v edukační praxi využívání široké škály materiálů pro výuku *sexuální výchovy* tak omezené.

Alternativními materiály v této kapitole tedy myslíme materiály, jež neprošly hodnocením a schválením institucionálního aparátu a zároveň materiály, které nutně nemusí mít metodicko-didaktický charakter. Jedná se především o aktivitu a produkci odborníků v oblasti sexuologie, psychologie, pedagogiky a odborné didaktiky a jiných vědeckých oborů vztahujících se k *sexuální výchově*. Dále se jedná o práce a projekty neziskových organizací, působících dlouhodobě na poli školního vzdělávání, či organizací přímo se zaměřujících na *sexuální výchovu* jako takovou. Pozornost bude věnována především materiálům jakožto prostředkům prezentace výukového obsahu, nikoli materiálům v praktickém slova smyslu, tedy názorných pomůcek a prostředků, které doplňují stěžejní část výuky. Stejně tak se zde nebudeme zabývat materiály populárně naučného formátu.

Cílem této kapitoly je nastítn možnosti, jež má dnešní učitel/učitelka k dispozici při vzdělávání mládeže v oblasti *sexuální výchovy*.

Kromě učebnic, jež podléhají institucionálnímu schválení, a tedy jsou opatřeny schvalovací doložkou MŠMT, existují také materiály průběžně publikované odborníky v dané oblasti, jež, ačkoli jsou na velmi dobré odborné úrovni, tuto doložku nesplňují⁶⁵. Tištěnými materiály tohoto charakteru jsou například mnohé publikace doktora *Kamila Janiše* a docenta *Vladimíra Täubnera*. Jednou z nich je i publikace s názvem *Didaktika sexuální výchovy*, jež nabízí výčet forem a strategií

⁶⁴ Schvalovací doložka učebnic, jež vydává každoročně Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy na základě stěžejních hodnotících kritérií, jež by edukační materiál měl splňovat.

⁶⁵ Tento fakt nemusí nutně znamenat, že jsou materiály méně kvalitní. V mnoha případech se může jednat pouze o fakt, že tyto materiály na schvalování ani neaspirují.

při výuce *sexuální výchovy*. Jsou zde zaznamenané a okomentované jednotlivé postupy a uplatňované metody při výuce tohoto specifického předmětu. Publikace v přílohách nabízí konkrétní ukázky námětů a pracovní listy. Její nevýhodou je relativně nízká aktuálnost. Publikace vyšla roku 1999, nereflektuje tedy plně aktuální témata současné *sexuální výchovy*. Dále jsou to odborné publikace doktora sexuologie *Radima Uzla*. Zde se setkáváme jak s knihami populárně naučnými, tak s odbornými publikacemi na téma sexuality a sexuální výchovy. Pro potřeby pedagoga shledáváme důležitými zejména publikace *Problematika sexuálního zdraví* (1990), *Sexuální výchova* (2006), *Vybrané otázky lidské sexuality* (2007). Jako prospěšné se nám jeví také některé publikace populárně naučného charakteru, z nichž může učitel čerpat potřebné informace pro výuku *sexuální výchovy*. Za všechny zde uvedeme publikaci *Antikoncepční kuchařka aneb Cesty k sexuálnímu zdraví* (1999). Pro institucionální sexuální výchovu je možné využít také některé kapitoly z publikací docentky *Lenky Šulové* či *Miluše Raškové*. Docentka *Lenka Šulová* se problematikou sexuální a potažmo rodinné výchovy kontinuálně zabývá již od roku 1995. Z jejích raných publikací vztahujících se k problematice sexuální výchovy můžeme uvést například publikaci *Jak učit výchovu k manželství a rodičovství?* (1995). Publikace nabízí zpracovaná témata, vhodná pro výchovu k manželství a rodičovství na jednotlivých stupních studia ZŠ (od 1. do 9. třídy) a SŠ. Za velmi edukační a praxi prospěšnou shledáváme publikaci z roku 2011, která byla realizována ve spolupráci s doktorem *Tomášem Faitem* a profesorem *Petrem Weissem*⁶⁶, *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví* (2011). Tato publikace nabízí vyčerpávající výklad obecných témat vztahujících se k sexualitě, sexuálně-reprodukčnímu zdraví a sexuální výchově. Na více než čtyřiceti stranách shrnuje historický vývoj sexuality, sexuální výchovy a sexuální chování. Dále podává informace v oblasti specifických témat jako je sexuální zneužívání, HIV infekce, antikoncepční metody, poruchy sociální preference či exkurz do institucionalizovaného modelu sexuální výchovy. Učitel tak má možnost výběru témat vztahujících se k aktuálně probírané látce. Za velmi pozitivní a prospěšné shledáváme také to, že jednotlivá témata pojednávají odborníci v dané oblasti⁶⁷. Docentka *Miluše Rašková*, mimo jiné předsedkyně SPRSV 2011, se zabývá právě

⁶⁶ Oba se mimo jiné zaměřují na problematiku sexuálního zdraví.

⁶⁷ Například Prof. Dunovský, Doc. Janiš, JUDr. Mitlöchner, MUDr. Procházka, MUDr. Uzel a další.

oblastí institucionální sexuální výchovy. *Přípravenost učitele k sexuální výchově v kontextu pedagogické teorie a praxe v české primární škole* (2008), stěžejní monografie docentky Raškové, která se zabývá pravděpodobně jednou z nejdůležitějších otázek institucionalizované sexuální výchovy. Existuje kvalitní vysokoškolský vzdělávací aparát, který by dostatečně připravil učitele na výuku tohoto specifického tématu? Jsou v současné době budoucí učitelé sexuální výchovy dostatečně vybaveni pro výuku tohoto předmětu? Tyto a další otázky byly součástí výzkumu zaměřeného na připravenost učitelů sexuální výchovy (Rašková, 2008). Stěžejním výsledkem výzkumu byla zásadní výrazná nedostatečnost v odborné připravenosti učitele v oblasti sexuální výchovy (srov. kap. 2.3.2). Rašková své závěry vysvětluje mimo jiné nedostatečným institucionálním vzdělávacím aparátem vysokoškolského formátu. Rašková své odborné názory prezentuje také v rámci odborných a vědeckých statí ve sbornících a časopisech. Spíše než pro potřeby edukačního procesu může učitel informace z výše uvedených zdrojů využít k rozšíření svého povědomí na poli institucionalizované sexuální výchovy a jejího vývoje.

Další možností pro učitele sexuální výchovy jsou poměrně často publikované příručky a metodiky sexuální výchovy z pera *Institutu pro další vzdělávání* či *Státního zdravotního ústavu*, nebo také sborníky příspěvků vydávané v rámci univerzitních publikací (např. Hajnová, 2002; Svatoš, 2002; Janiš a kol., 2011 a další)⁶⁸. Doktorka Hajnová v rámci učebního textu *Průvodce sexuální výchovou pro základní a střední školy* (2002) poskytuje základní přehled teorie institucionalizované sexuální výchovy, tedy její členění, cíle, principy, metody a obsah, a dále metodicky zpracovává základní témata, která by se v rámci sexuální výchovy na ZŠ a SŠ měla probírat. Součástí publikace jsou také přílohy, v nichž nabízí pracovní listy týkající se poruch sexuální preference či trestněprávních důsledků sexuálně úchylného jednání. Publikace tohoto typu může být ideálním průvodcem pro začínající učitele sexuální výchovy. V rámci metodiky výuky zde nalezneme mnohá cvičení, aktivity, schematické obrázky s doplňováním a další pomůcky, jež můžeme v rámci výuky předmětu využít.

Kromě tištěných publikací a příspěvků ve sbornících se můžeme setkat také s materiály, jež jsou volně dostupné na internetových portálech, jež zakládají

⁶⁸ Plný výčet publikací týkajících se *sexuální výchovy* bude uveden níže v rámci kapitoly 6. 1 Kvantitativní analýza materiálů pro výuku sexuální výchovy.

mnohé neziskové organizace. Z široké nabídky internetových portálů jsme se pro naše účely zaměřily především na seriózní portály, jež doporučuje MŠMT a v nichž zároveň převažuje odborná publikační činnost nad populárně-naučným textem. Jedná se tedy zejména o internetový portál *Společnosti pro rodinnou a sexuální výchovu*, internetový portál *Výchova ke zdraví*, *Metodický portál RVP*, *projekt Sexuálně.cz* a *Prevcentrum* (kompletní výčet bude zařazen níže v rámci kapitoly 6.1). Zejména v rámci těchto organizací byly realizovány mnohé projekty, vztahující se k výchově ke zdraví. Nejaktivněji v této oblasti působí výše uvedená *Společnost pro rodinnou a sexuální výchovu* (dále SPRSV). Jakožto plnoprávný člen organizace IPPF⁶⁹, vychází SPRSV z jejich tradic, zásad a strategií. Podobně je tomu také při realizaci mnohých projektů. Některé projekty jsou cíleny na absolventy vysokých škol, pedagogické pracovníky či pracovníky v sociálních službách, jiné se týkají přímo vzdělávání základního a středního stupně. Na tomto místě bychom měli zmínit zejména projekt *Netopeer*, jehož cílem je prostřednictvím vrstevnických *peeraktivistů* informovat mladé lidi o otázkách spojených s tématem *sexuální výchovy*⁷⁰. Mladí peeri jsou průběžně vyškolení prostřednictvím školicích programů poskytovaných zkušenými odborníky. Projekt je součástí dlouhodobé koncepce SPRSV. Dalším projektem SPRSV je projekt *Prima Gynda*, jež se zaměřuje na realizaci vhodné sítě gynekologických ordinací, jež budou zastávat přátelský přístup ke svým mladým pacientkám. Každá ordinace, splňující soubor zásad a pravidel artikulovaných SPRSV, získává certifikát *Prima Gynda*⁷¹. Zásady a pravidla jsou rozděleny do pěti stěžejních bodů⁷². V České republice je v současné době registrováno pod tímto projektem 26 gynekologických ordinací⁷³. Další možností, kterou SPRSV nabízí je projekt *Celorepubliková koncepce sexuální osvěty a výchovy pro základní a střední školy*. Jedná se o čtyřstupňový přednáškový blok v rámci druhého stupně základních škol a středních škol, zajištěný ženským lékařem, případně proškoleným zdravotním personálem. Dále SPRSV nabízí také specifické projekty, které jsou

⁶⁹ International Planned Parenthood Federation

⁷⁰ Projekt má však také vedlejší pozitivní dopad. Mladí *peeraktivisté* jsou pravidelně proškolení odborníky z oblasti sexuální výchovy (sexuology, psychology, lékaři, pedagogy). Informace jsou tak distribuovány dvěma věkovým skupinám současně.

⁷¹ Projekt je, opětovně jako předchozí, inspirován projektem IPPF s obdobným názvem Youth Friendly Services (služby přátelské k mladým lidem).

⁷² 1) být informována, 2) ptát se na cokoli, 3) zvolit si, 4) na profesionální přístup, 5) na poskytnutí vyšetření za příjemných podmínek

⁷³ Počet gynekologických ordinací na území ČR se pohybuje v řádu tisíců.

zaměřeny na informování v konkrétní oblasti u konkrétní cílové skupiny. Takovýmto projektem je například projekt *Sexuální výchovou k prevenci HIV/AIDS v ohrožených skupinách*. Cílem projektu je průběžně vzdělávat děti, mládež, ale také pedagogy v oblasti HIV/AIDS. Dalším projektem, který je v rámci SPRSV realizován, je projekt orientovaný na odbornou a laickou veřejnost, jež má aktivní zájem o problematiku *Výchovy k partnerským vztahům a rodinnému životu* se stejným názvem. Dalším, komplexním projektem SPRSV je *Labestra*. Tento projekt, každoročně pořádaný organizací SPRSV, je zaměřen na informování v oblasti reprodukčního zdraví a prevence rizikového chování. Cílem projektu je tedy v první řadě pomoci školám v této oblasti, dále informovat širokou veřejnost a v neposlední řadě oslovit případné dárce, sponzory či aktivisty ke spolupráci na dalších projektech. SPRSV je plodným zdrojem informací v oblasti projektů a mimoškolních programů, jejichž nabídka je navíc volně k dispozici na internetovém portálu *Vychovakezdravi.cz*. Široká škála projektů se svým detailním popisem, metodickým návodem, případně kontaktem na instituci, která daný projekt zpracovává je zde k nahlédnutí jak pro učitele, tak pro širokou veřejnost. Jednou z velmi kvalitně zpracovaných metodik je projekt s názvem *Hrou proti AIDS*, který se zábavnou formou snaží žákům podat informace v oblasti incidence viru HIV, cestách přenosu tohoto viru a zejména v prevenci proti němu, stejně jako proti ostatním sexuálně přenosným chorobám. Projekt probíhá nejčastěji mimo školu a je koordinován Státním zdravotnickým ústavem. Projekt probíhá za asistence lektorů ze zmíněného Státního zdravotního ústavu na základních a středních školách po celé České republice. Další možností je edukační projekt *Spirála – ochrana reprodukčního zdraví a prevence HIV/AIDS*⁷⁴, jež je zaměřen na ochranu reprodukčního zdraví. Mimo to však také apeluje na prevenci onkologických onemocnění. Koordinátorkou projektu je doktorka *Lenka Kubrichtová* a farmaceutická společnost *GlaxoSmithKline, s.r.o.* Jedná se zejména o regionální vzdělávací semináře, jejichž cílem je informovat odbornou veřejnost v oblastech reprodukčního zdraví a podat aktuální metodické materiály, didaktické náměty a projekty mimo jiné pro oblast vzdělávání v této problematice.

Kromě projektů má škola ještě další, dnes již velmi frekventovanou možnost využití alternativních materiálů ve formě brožur, příruček a jiných informačních

⁷⁴ Projekt je akreditován MŠMT.

letáků. Výrazným a často opomíjeným rizikem, jež souvisí s těmito materiály je zatíženost a komerční zájem, se kterým se při distribuci můžou učitelé setkávat. Je tedy důležité kritické zhodnocení materiálu před jeho zařazením do edukační praxe. Materiály mohou být poskytovány jak neziskovými organizacemi, tak například zdravotnickými ústavy, ministerstvem či jinou institucí.

Řadu edukačních materiálů pro výuku sexuální výchovy nabízí již zmíněná SPRSV na webovém portálu *Vychovakezdravi.cz*. Jedním z nich je edukační brožura *Kondom – Krátký odborný návod dostatečně odpovědným milencům* (SZÚ, 2007), jež pojednává o možnostech prezervativů, o jejich použití, zodpovídá také fakta a mýty související s touto antikoncepční metodou. Další z mnoha brožur, jež nabízí portál *Vychovakezdravi.cz* je brožura *Ať žijete či pracujete kdekoli, měli byste být dobře informováni o HIV/AIDS* (SZÚ, 2003)⁷⁵.

⁷⁵ Vyčerpávající výčet projektů, programů a edukačních materiálů poskytneme v kapitole 6.1 Kvantitativní analýza alternativních materiálů pro výuku sexuální výchovy.

Analýza učebnic a materiálů pro výuku sexuální výchovy

"Metody jsou jako kaleidoskop: podle přístupu a zacházení odhalují rozličné skutečnosti. Tím nechci tvrdit, že proměnlivá realita má povahu barevného spektra, ale spíše, že je také objektem, který se mění a tím pádem není možné upnout se pouze k jedné interpretaci, kterou jí vnutíme." (Denzin, s. 235)

V analytické části práce se budeme opírat především o vědeckou metodologii prezentovanou v publikacích Pelikána (1998), Švaříčka (2007) Širokého (2011) a Denzina (2009). Při realizaci vlastní didaktické analýzy pak vycházíme především z Průchy (1998), Puchmanna a Banýra (1987).

Výzkumný problém

V rámci této diplomové práce bude naším cílem zjistit a ověřit kvalitu učebnic s integrací sexuální výchovy a množství alternativních materiálů pro výuku sexuální výchovy. Sledovanými kategoriemi bude tedy množství a kvalita didaktických materiálů pro výuku sexuální výchovy. Zkoumány budou v první řadě učebnice pro 2. stupeň ZŠ s integrací sexuální výchovy, kde se zaměříme na jejich didaktickou vybavenost a validitu v souvztáhnosti k výchovně vzdělávacímu obsahu, jenž stanovuje RVP. Dále budou zkoumány alternativní materiály pro výuku této oblasti. Zaměříme se zde především na brožury a příručky, projekty, portály a organizace a učebnice bez schvalovací doložky MŠMT, jakožto materiály, které může učitel ve výuce sexuální výchovy využít. V rámci výzkumu se tedy pokusíme zjistit, jaká je kvalitativní hodnota učebnic s integrací sexuální výchovy a jaké množství alternativních materiálů má učitel k dispozici pro její výuku.

Výzkumné otázky

Hlavní výzkumnou otázkou předkládané diplomové práce je, *zda má učitel, vyučující sexuální výchovy dostatečné množství kvalitního informačního a didaktického materiálu pro výuku sexuální výchovy*. Na tuto otázku se pokusíme odpovědět prostřednictvím několika dílčích výzkumných otázek:

VO1: Má učitel adekvátní množství zdrojů, pro výuku sexuální výchovy?

VO2: Jaká je didaktická vybavenost učebnic s integrací sexuální výchovy?

- VO3: Jaká témata jsou v rámci sexuální výchovy zařazena v učebnicích, integrujících téma sexuální výchovy?
- VO4: Jaké tematické oblasti tvoří obsah sexuální výchovy v RVP?
- VO5: Jaká je validita učebnic s integrací sexuální výchovy v souvztáhnosti k výchovně vzdělávacím obsahům stanoveným RVP.
- VO6: Jaké množství alternativních zdrojů má k dispozici učitel sexuální výchovy?

Charakteristika testovaných učebnic

Pro testování didaktické vybavenosti učebnic a validity učební osnovy jsme vzhledem k tématu diplomové práce zvolili učebnice, jež ve svém obsahu integrují téma sexuální výchovy a zároveň jsou opatřeny schvalovací doložkou MŠMT. Učebnice, které zahrnují téma sexuální výchovy, jsou rozděleny do tří skupin podle vyučovacího předmětu, v němž se využívají v edukačním procesu. První skupinu tvoří učebnice občanské výchovy (4), kde je téma sexuální výchovy explicitně zařazeno. Druhou skupinu tvoří učebnice přírodopisu (3), v nichž není téma zpracováno samostatně, ale je zde projednáno v rámci širších tematických struktur⁷⁶. Třetí skupinu pak tvoří učebnice výchovy ke zdraví (1), kde je sexuální výchova zařazena jako samostatný tematický blok.

Publikace občanské výchovy s integrací sexuální výchovy

U1: JANOŠKOVÁ, Dagmar, ONDRÁČKOVÁ, Monika a ČEČILOVÁ, Anna. *Občanská výchova 6: s blokem Rodinná výchova: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Fraus (2009).

U2: JANOŠKOVÁ, Dagmar et al. *Občanská výchova 7; Rodinná výchova 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Fraus (2004).

U3: JANOŠKOVÁ, Dagmar et al. *Občanská výchova 8; Rodinná výchova 8: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Fraus (2011).

U4: JANOŠKOVÁ, Dagmar et al. *Občanská výchova 9 pro základní školy a víceletá gymnázia*. Fraus (2007).

⁷⁶ Například rozmnožování, lidské tělo, apod.

Publikace přírodopisu s integrací sexuální výchovy

U5: DOBRORUKA, Luděk J. et al. *Přírodopis III pro 8. ročník základní školy*. Scientia (2010).

U6: KVASNIČKOVÁ, Danuše et al. *Ekologický přírodopis 8: pro 8. ročník základní školy a nižší ročníky víceletých gymnázií*. Fortuna (2008).

U7: KANTOREK, Jan a kol. *Přírodopis 8*. Olomouc: Prodos (1999).

Publikace výchovy ke zdraví s integrací sexuální výchovy

U8: KREJČÍ, Milada a kol. *Výchova ke zdravému životnímu stylu*: Fraus (2011).

Měření didaktické vybavenosti učebnic sexuální výchovy

V první fázi výzkumu se zaměříme na didaktickou vybavenost učebnic. Zde budeme hodnotit výskyt či absenci jednotlivých strukturních komponent, které učebnice obsahuje. Tyto komponenty lze vyjádřit prostřednictvím koeficientu didaktické vybavenosti, jenž je vyjádřením procentuálního podílu reálně využitých komponentů z celkového počtu komponentů možných. Ve výzkumu míry didaktické vybavenosti vycházíme především z metodických konceptů Jana Průchy (1988).

Obrázek 1

Koeficienty didaktické vybavenosti učebnic

Dílčí koeficienty míry didaktické vybavenosti

EI – koeficient vyjadřující využití takzvaného *aparátu prezentace učiva*. EII – koeficient vyjadřující využití *aparátu řídicího učení*. EIII – koeficient vyjadřující využití *aparátu orientačního*. Koeficient využití *verbálních komponentů* – Ev a koeficient využití *obrazových komponentů* – Eo⁷⁷. Výsledky měření jsou tedy vyjádřením procentuálního podílu poměru zastoupení jednotlivých komponent učebnice (Průcha, 1988).

EI (%) = (počet reálně využitých komponent aparátu prezentace učiva/14)*100

EII (%) = (počet reálně využitých komponent aparátu řídicího učení/18)*100

EIII (%) = (počet reálně využitých komponent aparátu orientačního/4)*100

Ev (%) = (počet všech reálně využitých verbálních komponent/27)*100

Eo (%) = (počet všech reálně využitých obrazových komponent/9)*100

Celkový koeficient didaktické vybavenosti (E)

Celkový koeficient didaktické vybavenosti učebnice získáme opět procentuálním vyjádřením reálného zastoupení jednotlivých komponent ze všech možných, tj. z 36.

E (%) = (počet všech reálně využitých obrazových i verbálních komponent/36)*100

⁷⁷ Jednotlivé aparáty, s výjimkou aparátu orientačního, jenž obsahuje pouze komponenty verbální, obsahují jak verbální, tak obrazové komponenty.

Měření validity edukačního obsahu učebnic s integrací sexuální výchovy

Otázka validity edukačního obsahu učebnic s integrací sexuální výuky je vůbec stěžejní otázkou prolínající se strukturou celé této práce. Zjištění, zda učebnice s integrací sexuální výchovy dostatečně pokrývají výukové cíle artikulované RVP je na tomto místě zcela zásadní. V analýze se tedy zaměříme na oblasti, jež by měly být v rámci sexuální výchovy na základních školách zařazeny do výuky podle instituce MŠMT, artikulované v RVP. Tyto oblasti spolu s výukovými cíly jakožto výstupy edukace budeme následně komparovat s edukačním obsahem učebnic s integrací sexuální výchovy. Pokusíme se tedy zjistit, zda je obsah učebnic v oblasti sexuální výchovy dostačujícím zdrojem k pokrytí edukačního obsahu, jenž vyžaduje zařadit MŠMT prostřednictvím RVP. V analýze se budeme inspirovat postupy, jenž ve výzkumu validity učebnic využívali Puchmann a Banýr (1987). Autoři definovali validitu učebnic jakožto míru souladu výchovně vzdělávacích oblastí vztahujících se k určitému předmětu a konkrétní obsah tohoto předmětu. Autoři provedli analýzu učebnic chemie pro ZŠ a SŠ. Jejich postup při výzkumu zahrnoval nejprve vymezení výchovně vzdělávacích cílů stanovených kurikulárními dokumenty⁷⁸, a poté konstrukce dotazníku, který v sobě zahrnuje baterii otázek týkajících se souvztáhnosti těchto cílů a faktického obsahu učebních materiálů. Respondenty ve výzkumu Puchmanna a Banýra (1987) byli učitelé dané vyučovacího oboru – tedy učitelé chemie. V rámci měření validity edukačního obsahu učebnic s integrací sexuální výchovy se zaměříme na komparaci výchovně-vzdělávacího obsahu tak, jak jej stanovuje RVP, a následně jeho srovnání s tematickými bloky v edukačních obsazích zkoumaných učebnic.

Výsledky analýzy budou prezentovány a podrobněji diskutovány v rámci kapitoly Výsledky a diskuse prostřednictvím přehledových tabulek a grafů.

⁷⁸ RVP

Kvantitativní analýza alternativních materiálů pro výuku sexuální výchovy

Materiálů pro výuku sexuální výchovy je dostatečné množství, ovšem orientace v nich je poměrně složitá. Pro učitele většinou výrazně jednodušší variantou tak zůstává doporučení publikací pro výuku daného předmětu ze strany instituce MŠMT (každoročně vydávaná schvalovací doložka MŠMT). Vzhledem k tomu, že sexuální výchova je na základních školách vyučována jako součást jiných předmětů (přírodopis, výchova ke zdraví, případně rodinná výchova), neexistuje doposud jednotný materiál, který by obsahoval veškeré informace, nutné pro výuku této oblasti a zároveň by nebyl výrazně redukován v rámci integrace do jiné učebnice.

Cílem této kapitoly bude podrobnější náhled na možnosti alternativních materiálů pro výuku sexuální výchovy na druhém stupni základních škol. Pokusíme se tak poskytnout případným zájemcům-učitelům přehledný souhrn možností, kterých může v rámci výuky této oblasti využít.

Brožury a příručky

Jak jsme již předestřeli výše, existuje několik možností, jež může učitel/učitelka v oblasti výuky sexuální výchovy využít. Jednou z nich je také zařazení alternativních výukových materiálů do výuky sexuální výchovy. Velmi praktickým, a pro učitele také pohodlným, řešením může být využití mnohých brožur a příruček k tématu sexuální výchovy, které jsou ve většině případů volně k dispozici⁷⁹. V kapitole Výsledky a diskuse v tabulce uvádíme výčet brožur a příruček, které jsou pro výuku sexuální výchovy učitelům volně k dispozici.

Projekty

Možnosti využití široké škály nabídky neziskových organizací v oblasti vzdělávání jsou rozmanité. Jednou z možností, jež může škola využít, je účast na projektech v oblasti sexuální výchovy. Škola jakožto instituce má možnost registrovat se na odborně-vzdělávacích programech, projektech či exkurzích. Výběr těchto příležitostí závisí zejména na učiteli daného předmětu, respektive na jeho zájmu a orientaci v jejich nabídce. Projekty jsou většinou sponzorovány

⁷⁹ Některé jsou dostupné z internetových portálů, jiné je možné získat například od gynekologa. Příručky často poskytují i neziskové organizace, jež jsou orientovány na prevenci v oblasti reprodukčního zdraví, apod.

dotačními programy. Jejich využití tedy závisí výrazně na osobě učitele a jeho snaze se o účast na nich podílet. V kapitole Výsledků a diskusí se pokusíme o jejich stručnou sumarizaci.

Portály a organizace

Na jaká místa se může učitel sexuální výchovy obrátit v případě, že chce rozšířit výuku sexuální výchovy o nové, pro žáky většinou velice přínosné podněty? Jaké portály je možné pro výuku sexuální výchovy využívat, aniž by se učitel musel obávat zkreslených, zavádějících či mystifikujících informací? Tyto otázky se pokusíme zodpovědět prostřednictvím analýzy portálů a organizací, jež tyto portály spravují. V kapitole Výsledků a diskusí pak poskytneme přehledný souhrn těchto organizací a webových portálů, jež se orientují na témata související se sexuální výchovou.

Publikace bez schvalovací doložky

Další možností, kterou může učitel sexuální výchovy využít, jsou publikace bez schvalovací doložky MŠMT, orientované na téma sexuální výchovy. Učitel má možnost volby té které publikace, již bude v rámci své výuky využívat. Není tedy nutné soustředit se pouze na publikace, jež onu schvalovací doložku mají. Publikací z oblasti sexuální výchovy je celá řada. Opět se ale setkáváme s výše již několikrát zmíněným faktorem učitele, který sehrává zásadní roli právě ve výběru edukačního materiálu, z něhož bude čerpat. Cílem této kapitoly je analýza tištěných zdrojů, které může učitel sexuální výchovy pro výuku využít. Nabídneme tak učitelům sexuální výchovy možnost jednoduché a přehledné orientace v tištěných zdrojích z pera zásadních odborníků na poli sexuální výchovy. Přehledová tabulka publikací a textů z oblasti sexuální výchovy je zahrnuta v kapitole Výsledky a diskuse.

Výsledky a diskuse

V této části diplomové práce předkládáme částečné výsledky analýzy a především interpretaci výsledků didaktické analýzy, analýzy validity edukačního obsahu a kvantitativní analýzy učebnic a materiálů s integrací sexuální výchovy na 2. stupni základních škol. Výsledky analýzy jsou zde zaznamenány do přehledových tabulek a následně vygenerovaných grafů. V závěru této kapitoly se také pokusíme o komparaci zjištěných výsledků v rámci všech učebnic s integrací sexuální výchovy tak, aby bylo možné vyvodit z výzkumu širší závěry zejména pro potřeby edukační praxe v oblasti výuky sexuální výchovy.

5.1 Výsledky testování míry didaktické vybavenosti

Publikace občanské výchovy s integrací sexuální výchovy

Tabulka 5 Výskyt strukturních komponent E I

I. Aparát prezentace učiva EI (%) = (reálně využívané komponenty/14)*100									
A. VERBÁLNÍ KOMPONENTY	Hodnocení				B. OBRAZOVÉ KOMPONENTY	Hodnocení			
	OV 6	OV 7	OV 8	OV 9		OV 6	OV 7	OV 8	OV 9
1) výkladový text prostý	ANO	NE	ANO	ANO	1) umělecká ilustrace	ANO	ANO	ANO	ANO
2) výkladový text zpřehledněný (přehledová schémata, tabulky aj. k výkladu učiva)	NE	NE	ANO	ANO	2) nauková ilustrace (schematické kresby, modely aj.)	NE	ANO	ANO	ANO
3) shrnutí učiva k celému ročníku	NE	NE	NE	ANO	3) fotografie	NE	ANO	ANO	ANO

4) shrnutí učiva k jednotlivým tématům (kapitolám, lekcím)	ANO	ANO	ANO	ANO	4) mapy, kartogramy, plánky, grafy, diagramy aj.	ANO	NE	NE	NE
5) shrnutí učiva k předchozímu ročníku	NE	NE	NE	NE	5) obrazová prezentace barevná (tj. použití nejméně jedné barvy odlišné od běžného textu)	ANO	ANO	ANO	ANO
6) doplňující texty (dokumentační materiál, citace z pramenů, statistické tabulky aj.)	NE	NE	NE	NE					
7) poznámky a vysvětlivky	NE	ANO	ANO	ANO					
8) podtexty k vyobrazením	ANO	ANO	ANO	ANO					
9) slovníčky pojmů, cizích slov aj. (s vysvětlením)	ANO	NE	NE	ANO					
CELKEM	7	7	9	11					

Tabulka 6 Výskyt strukturních komponent EI

II. Aparát řídící učení EI (%) = (reálně využívané komponenty/18)*100									
A. VERBÁLNÍ KOMPONENTY	Hodnocení				B. OBRAZOVÉ KOMPONENTY	Hodnocení			
	OV 6	OV 7	OV 8	OV 9		OV 6	OV 7	OV 8	OV 9
1) předmluva (úvod do předmětu, ročníku, tématu pro žáky)	ANO	NE	ANO	ANO	1) grafické symboly vyznačující určité části textu (poučky, pravidla, úkoly, cvičení aj.)	ANO	ANO	ANO	ANO
2) návod k práci s učebnicí (pro žáky a/nebo učitele)	NE	NE	NE	NE	2) užití zvláštní barvy pro určité části verbálního textu	ANO	ANO	ANO	ANO
3) stimulace celková (podněty k zamyšlení, otázky aj. před celkovým učením ročníku)	NE	ANO	ANO	ANO	3) užití zvláštního písma (tučné, kurzíva) pro určité části verbálního textu	ANO	ANO	ANO	ANO
4) stimulace detailní (podněty k zamyšlení, otázky aj. před nebo v průběhu lekcí, témat)	ANO	ANO	ANO	ANO	4) využití přední nebo zadní obálky (předsádky) pro schémata, tabulky aj.	NE	NE	NE	NE
5) odlišení úrovně učiva (základní – rozšiřující, povinné – nepovinné, apod.)	NE	NE	ANO	ANO					
6) otázky a	ANO	NE	ANO	ANO					

úkoly za témy, lekcemi				
7) otázky a úkoly k celému ročníku (opakování)	NE	NE	NE	NE
8) otázky a úkoly k předchozímu ročníku (opakování)	NE	NE	NE	NE
9) instrukce k úkolům komplexnější povahy (návody k pokusům, laboratorním pracím aj.)	NE	NE	NE	NE
10) náměty pro mimoškolní činnost s využitím učiva (aplikace)	NE	NE	NE	NE
11) explicitní vyjádření cílů učení pro žáky	NE	NE	NE	NE
12) prostředky a/nebo instrukce k sebehodnoc ení pro žáky (testy a jiné způsoby hodnocení výsledků učení)	NE	NE	NE	NE
13) výsledky úkolů a cvičení (správná řešení, správné odpovědi apod.)	NE	NE	NE	NE
14) odkazy na jiné zdroje informací	NE	NE	NE	NE

(bibliografie, doporučená literatura aj.)				
CELKEM	6	5	8	10

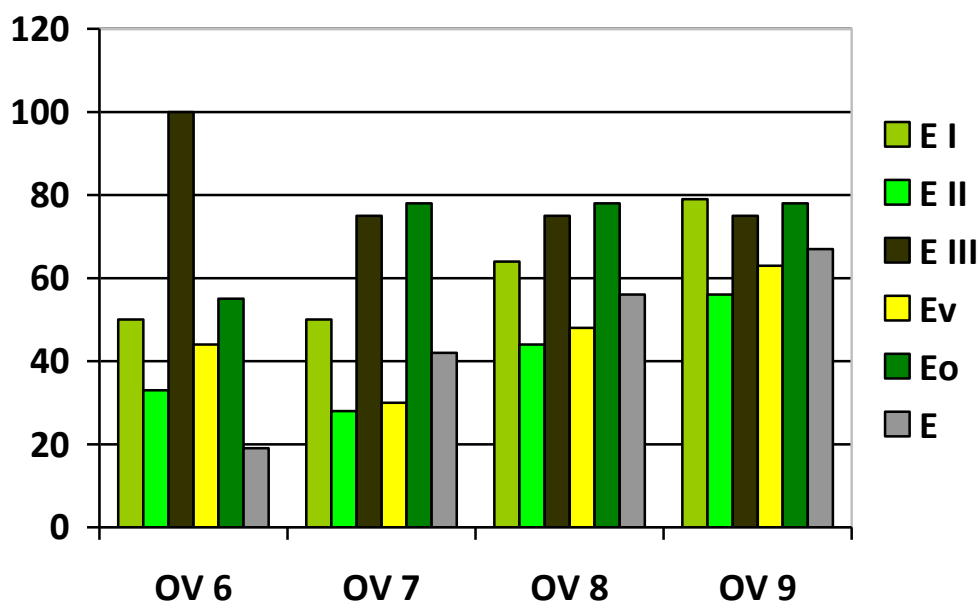
Tabulka 7 Výskyt strukturních komponent EIII

III. Aparát orientační EIII (%) = (reálně využívané komponenty/4)*100				
C. VERBÁLNÍ KOMPONENTY	Hodnocení			
	OV 6	OV 7	OV 8	OV 9
1) obsah učebnic	ANO	ANO	ANO	ANO
2) členění učebnic na tematické bloky, kapitoly, lekce aj.	ANO	ANO	ANO	ANO
3) marginálie, výhmaty, živá zápatí aj.	ANO	ANO	ANO	ANO
4) rejstřík (věcný, jmenný, smíšený)	ANO	NE	NE	NE
CELKEM	4	3	3	3

Přehled koeficientů míry didaktické vybavenosti učebnic občanské výchovy s integrací sexuální výchovy pro 6. – 9. ročník.

Tabulka 8 Přehled všech koeficientů učebnic občanské výchovy pro 6. – 9. ročník

Učebnice	E I (%)	E II (%)	E III (%)	Ev (%)	Eo (%)	E (%)
Občanská výchova 6	50 %	33,33 %	100 %	44,44 %	55,55 %	47,22 %
Občanská výchova 7	50 %	27,77 %	75 %	39,62 %	77,77 %	44,44 %
Občanská výchova 8	64,28 %	44,44 %	75 %	48,14 %	77,77 %	55,55 %
Občanská výchova 9	78,57 %	55,55 %	75 %	62,96 %	77,77 %	66,66 %

Graf 1 Míra didaktické vybavenosti učebnic občanské výchovy

Učebnice občanské výchovy s integrací sexuální výchovy v hodnocení vykazovaly poměrně rovnoměrné výsledky. Přesto lze najít u jednotlivých učebnic jisté nedostatky, zejména s ohledem na oblast, kterou prezentují (sexuální výchova). Aparát prezentace učiva (E I) je u poloviny učebnic (OV 6, OV 7) využit pouze z 50 %. Tyto učebnice vykazují nedostatky zejména v oblasti zpřehlednění výkladu textu. Nejsou dostatečně využity prostředky pro lepší orientaci v textu (například schematické znázornění, tabulky, apod.). Dále jsme shledali jisté nedostatky v případě shrnutí učiva. Ačkoli učebnice zařazují shrnutí učiva k jednotlivým tématům, nezařazují již shrnutí k předchozímu ročníku a komplexní shrnutí pro stávající ročník. Tento fakt hodnotíme v kontextu tématu sexuální výchovy jako velice negativní. Žák by si měl být schopen uvědomit souvislosti a širší konsekvence tématu sexuální výchovy tak, aby je byl schopen propojit s reálným životem. To je ostatně primárním cílem výuky sexuální výchovy na základních školách. Učebnice občanské výchovy 8 a 9 dosahovaly naopak relativně vysokého procentuálního hodnocení komponent Aparátu prezentace učiva (64 % a 79 %). Největší propad byl v hodnocení didaktické vybavenosti učebnic zaznamenán v případě Aparátu řízení učení (E II), kde téměř všechny učebnice vykazovaly nedostatky. Nejvíce patrné jsou tyto nedostatky v případě učebnice občanské výchovy 7, kde Aparát řídící učení dosáhl zastoupení pouhých 30 %. Ostatní

učebnice oscilovaly kolem průměru, tedy 50 %. Z pohledu výuky sexuální výchovy shledáváme velmi negativním fakt absence návodu k práci s učebnicí, a to jak pro žáky, tak pro učitele. Dále hodnotíme negativně téměř naprostou absenci otázek a úkolů jak k tematickým lekcím, tak k předchozímu ročníku. Jako problematické se nám opět jeví propojení dosavadních vědomostí s novými informacemi, které by si žák měl v rámci předmětu osvojit. Dalším záporným výsledkem Aparátu řídicího učení (E II) je absence námětů pro mimoškolní činnost s využitím učiva v dané učebnici. Tato komponenta chyběla ve všech sledovaných učebnicích občanské výchovy s integrací sexuální výchovy. Jako velmi nepřesné hodnotíme také explicitní vyjádření cílů učení pro žáky. Žák by měl být důkladně obeznámen se smyslem výuky a z ní získaných informací a vědomostí. Zejména to platí v případě oblasti sexuální výchovy, nad jejímž smyslem a cílem řada jedinců (zejména z řad rodičů) stále pochybuje. Posledním bodem, který na tomto místě zmíníme, je absence odkazů na jiné informační zdroje. Sexuální výchova je okruh tematicky poměrně široký a jeho obsah často není možné v rámci hodinových dotací zcela pokrýt. Proto by měl mít žák možnost obrátit se na jiné (kvalitní a relevantní) zdroje informací. Totéž platí v případě potřeby rozšíření informací o ty, které v učebnici zmíněny nebyly, ale jsou neméně důležité. Nejlepší výsledky hodnocení vykazovaly učebnice v případě Aparátu orientačního (E III), kde procentuální zastoupení jednotlivých komponent v žádném z případů nekleslo pod 75 %. V případě učebnice občanské výchovy 6 dosáhl orientační aparát plných 100 %. Z celkového hodnocení učebnic občanské výchovy můžeme pozorovat velmi vysokou úroveň hodnocení v případě obrazových komponent. Zde učebnice občanské výchovy (vyjímaje občanskou výchovu pro 6. ročník) dosahovaly hodnocení až 78 %. Verbální komponenty učebnice variovaly v rozmezí od 40 do 63 %.

Publikace přírodopisu s integrací sexuální výchovy

Tabulka 9 Výskyt strukturních komponent EI v učebnicích přírodopisu

I. Aparát prezentace učiva EI (%) = (reálně využívané komponenty/14)*100							
A. VERBÁLNÍ KOMPONENTY	Hodnocení			B. OBRAZOVÉ KOMPONENTY	Hodnocení		
	Scientia	Fortuna	Prodos		Scientia	Fortuna	Prodos
1) výkladová text prostý	ANO	ANO	ANO	1) umělecká ilustrace	ANO	ANO	ANO
2) výkladový text zpřehledněný (přehledová schémata, tabulky aj. k výkladu učiva)	ANO	ANO	ANO	2) nauková ilustrace (schematické kresby, modely aj.)	ANO	ANO	ANO
3) shrnutí učiva k celému ročníku	ANO	ANO	ANO	3) fotografie	ANO	ANO	NE
4) shrnutí učiva k jednotlivým tématům (kapitolám, lekcím)	ANO	ANO	ANO	4) mapy, kartogramy, plánky, grafy, diagramy aj.	NE	NE	NE
5) shrnutí učiva k předchozímu ročníku	ANO	ANO	ANO	5) obrazová prezentace barevná (tj. použití nejméně jedné barvy odlišné od běžného textu)	ANO	ANO	ANO
6) doplňující texty (dokumentační materiál, citace z pramenů, statistické tabulky aj.)	NE	NE	NE				
7) poznámky a vysvětlivky	ANO	NE	NE				
8) podtexty k vyobrazením	ANO	NE	NE				
9) slovníčky pojmů, cizích slov aj. (s vysvětlením)	ANO	NE	NE				

CELKEM	12	9	8
--------	----	---	---

Tabulka 10 Výskyt strukturních komponent EII v učebnicích přírodopisu

II. Aparát řídicí učení EII (%) = (reálně využívané komponenty/18)*100							
A. VERBÁLNÍ KOMPONENTY	Hodnocení			B. OBRAZOVÉ KOMPONENTY	Hodnocení		
	Scientia	Fortuna	Prodos		Scientia	Fortuna	Prodos
1) předmluva (úvod do předmětu, ročníku, tématu pro žáky)	ANO	ANO	ANO	1) grafické symboly vyznačující určité části textu (poučky, pravidla, úkoly, cvičení aj.)	ANO	ANO	ANO
2) návod k práci s učebnicí (pro žáky a/nebo učitele)	NE	ANO	NE	2) užití zvláštní barvy pro určité části verbálního textu	ANO	ANO	ANO
3) stimulace celková (podněty k zamyšlení, otázky aj. před celkovým učením ročníku)	ANO	ANO	ANO	3) užití zvláštního písma (tučné, kurzíva) pro určité části verbálního textu	ANO	ANO	ANO
4) stimulace detailní (podněty k zamyšlení, otázky aj. před nebo v průběhu lekcí, témat)	ANO	ANO	ANO	4) využití přední nebo zadní obálky (předsádky) pro schémata, tabulky aj.	NE	NE	NE
5) odlišení úrovně učiva (základní – rozšiřující, povinné – nepovinné, apod.)	ANO	ANO	ANO				
6) otázky a úkoly za témata, lekcemi	ANO	ANO	ANO				
7) otázky a úkoly k celému ročníku (opakování)	ANO	ANO	ANO				
8) otázky a úkoly k předchozímu ročníku (opakování)	ANO	ANO	ANO				
9) instrukce k úkolům komplexnější povahy (návod)	ANO	ANO	ANO				

k pokusům, laboratorním pracím aj.)			
10) náměty pro mimoškolní činnost s využitím učiva (aplikace)	NE	NE	NE
11) explicitní vyjádření cílů učení pro žáky	NE	ANO	NE
12) prostředky a/nebo instrukce k sebehodnocení pro žáky (testy a jiné způsoby hodnocení výsledků učení)	NE	NE	NE
13) výsledky úkolů a cvičení (správná řešení, správné odpovědi apod.)	NE	NE	NE
14) odkazy na jiné zdroje informací (bibliografie, doporučená literatura aj.)	NE	NE	NE
CELKEM	11	13	11

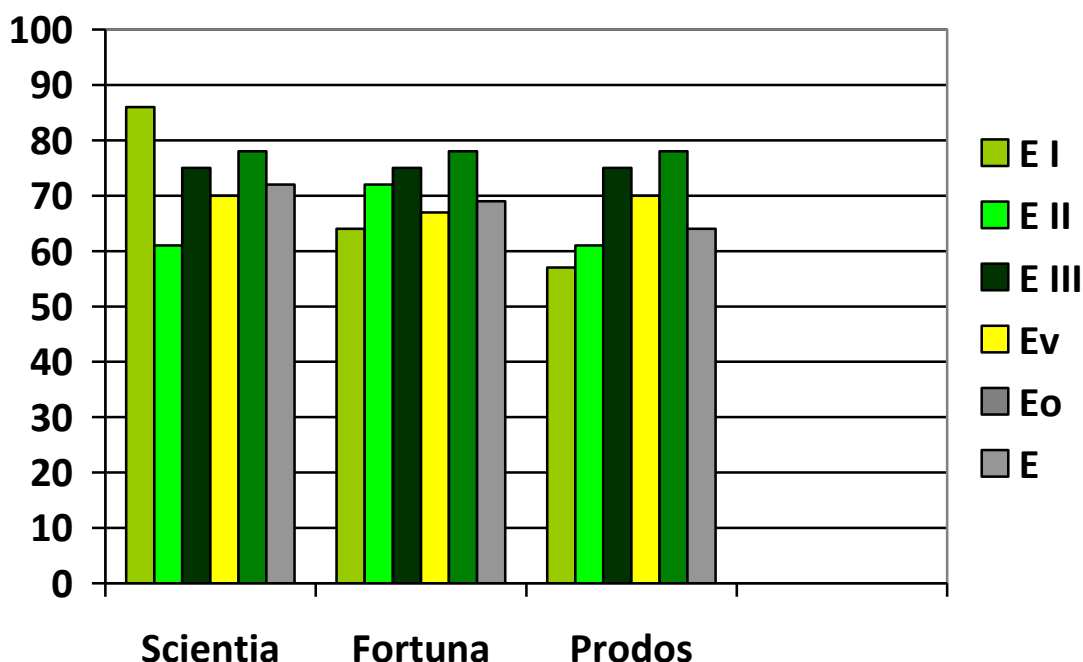
Tabulka 11 Výskyt strukturních komponent EIII v učebnicích přírodopisu

III. Aparát orientační EIII (%) = (reálně využívané komponenty/4)*100			
C. VERBÁLNÍ KOMPONENTY	Hodnocení		
	Scientia	Fortuna	Prodos
1) obsah učebnic	ANO	ANO	ANO
2) členění učebnic na tematické bloky, kapitoly, lekce aj.	ANO	ANO	ANO
3) marginálie, výhmaty, živá zápatí aj.	ANO	ANO	NE
4) rejstřík (věcný, jmenný, smíšený)	NE	NE	ANO

Přehled koeficientů míry didaktické vybavenosti učebnic přírodopisu s integrací sexuální výchovy.

Tabulka 12 Kompletní přehled koeficientů míry didaktické vybavenosti v učebnicích přírodopisu

Učebnice	E I (%)	E II (%)	E III (%)	Ev (%)	Eo (%)	E (%)
Scientia	85,71 %	61,11 %	75 %	70,37 %	77,77 %	72,22 %
Fortuna	64,28 %	72,22 %	75 %	66,66 %	77,77 %	69,44 %
Prodos	57,14 %	61,11 %	75 %	59,25 %	77,77 %	63,88 %

Graf 2 Míra didaktické vybavenosti učebnic přírodopisu

Z výše uvedené analýzy hodnocení didaktické vybavenosti učebnic přírodopisu tří vybraných nakladatelství (Scientia, Fortuna, Prodos) vyplývá několik zásadních faktů. První z nich můžeme nalézt hned v případě Aparátu prezentace učiva (E I). Zde se objevuje největší propad mezi dvěma učebnicemi. Z celého hodnocení zde nalézáme nejvyšší a současně nejnižší procentuální podíl zastoupení komponent prezentace učiva (Scientia 86 % a Prodos 57 %). Podobně jako v případě učebnic občasně výchovy jsme narazili na absenci doplňujících textů, poznámek, vysvětlivek a podtextů k vyobrazením. Aparát řízení učení (E II), jehož výsledky

u jednotlivých učebnic nejsou výrazně odlišné, vykazuje absenci podobných prvků jako v případě učebnic občanské výchovy. Také zde se setkáváme s absencí námětů pro mimoškolní činnost, prostředků a instrukcí k sebehodnocení a odkazů na jiné informační zdroje. V Aparátu orientačním (E III), jehož výsledky byly u učebnic zaznamenány zcela rovnoměrně, shledáváme absenci pouze věcného rejstříku, marginálií a výhmatů, jež považujeme vzhledem k oblasti, kterou sledujeme za druhořadé. Obrazové komponenty (Eo) dosahovaly v měření relativně vysokého a rovnoměrného hodnocení (78 % ve všech sledovaných učebnicích přírodopisu s integrací sexuální výchovy). Verbální komponenty (Ev) byly hodnoceny nejlépe u učebnice nakladatelství Scientia, kde dosáhly procentuálního zastoupení 72 %. O něco hůře v testu měření didaktické vybavenosti v oblasti verbálních komponent byla hodnocená učebnice nakladatelství Fortuna (69 %). Komponenty zastoupené v učebnici nakladatelství Prodos byly zastoupeny z 64 %. Celkově učebnice přírodopisu vykazovaly poměrně vysoké výsledky hodnocení míry didaktické vybavenosti učebnice.

Publikace výchovy ke zdraví s integrací sexuální výchovy

Tabulka 13 Výskyt strukturních komponent EI v učebnicích výchovy ke zdraví

I. Aparát prezentace učiva EI (%) = (reálně využívané komponenty/14)*100			
A. VERBÁLNÍ KOMPONENTY	Hodnocení	B. OBRAZOVÉ KOMPONENTY	Hodnocení
1) výkladová text prostý	ANO	1) umělecká ilustrace	ANO
2) výkladový text zpřehledněný (přehledová schémata, tabulky aj. k výkladu učiva)	ANO	2) nauková ilustrace (schematické kresby, modely aj.)	ANO
3) shrnutí učiva k celému ročníku	NE	3) fotografie	ANO
4) shrnutí učiva k jednotlivým tématům (kapitolám, lekcím)	ANO	4) mapy, kartogramy, plánky, grafy, diagramy aj.	ANO

5) shrnutí učiva k předchozímu ročníku	NE	5) obrazová prezentace barevná (tj. použití nejméně jedné barvy odlišné od běžného textu)	NE
6) doplňující texty (dokumentační materiál, citace z pramenů, statistické tabulky aj.)	NE		
7) poznámky a vysvětlivky	ANO		
8) podtexty k vyobrazením	ANO		
9) slovníčky pojmů, cizích slov aj. (s vysvětlením)	ANO		
CELKEM	10		

Tabulka 14 Výskyt strukturních komponent EII v učebnicích Výchovy ke zdraví

II. Aparát řídicí učení EII (%) = (reálně využívané komponenty/18)*100			
A. VERBÁLNÍ KOMPONENTY	Hodnocení	B. OBRAZOVÉ KOMPONENTY	Hodnocení
1) předmluva (úvod do předmětu, ročníku, tématu pro žáky)	ANO	1) grafické symboly vyznačující určité části textu (poučky, pravidla, úkoly, cvičení aj.)	ANO
2) návod k práci s učebnicí (pro žáky a/nebo učitele)	NE	2) užití zvláštní barvy pro určité části verbálního textu	ANO
3) stimulace celková (podněty k zamyšlení, otázky aj. před celkovým učivem ročníku)	ANO	3) užití zvláštního písma (tučné, kurzíva) pro určité části verbálního textu	ANO
4) stimulace detailní (podněty k zamyšlení, otázky aj. před nebo v průběhu lekcí, témat)	ANO	4) využití přední nebo zadní obálky (předsádky) pro schémata, tabulky aj.	NE
5) odlišení úrovně učiva (základní – rozšiřující, povinné – nepovinné, apod.)	ANO		
6) otázky a úkoly za témata, lekce	ANO		
7) otázky a úkoly k celému ročníku (opakování)	ANO		
8) otázky a úkoly k předchozímu ročníku (opakování)	ANO		

9) instrukce k úkolům komplexnější povahy (návodů k pokusům, laboratorním pracím aj.)	ANO
10) náměty pro mimoškolní činnost s využitím učiva (aplikace)	NE
11) explicitní vyjádření cílů učení pro žáky	NE
12) prostředky a/nebo instrukce k sebehodnocení pro žáky (testy a jiné způsoby hodnocení výsledků učení)	NE
13) výsledky úkolů a cvičení (správná řešení, správné odpovědi apod.)	NE
14) odkazy na jiné zdroje informací (bibliografie, doporučená literatura aj.)	NE
CELKEM	11

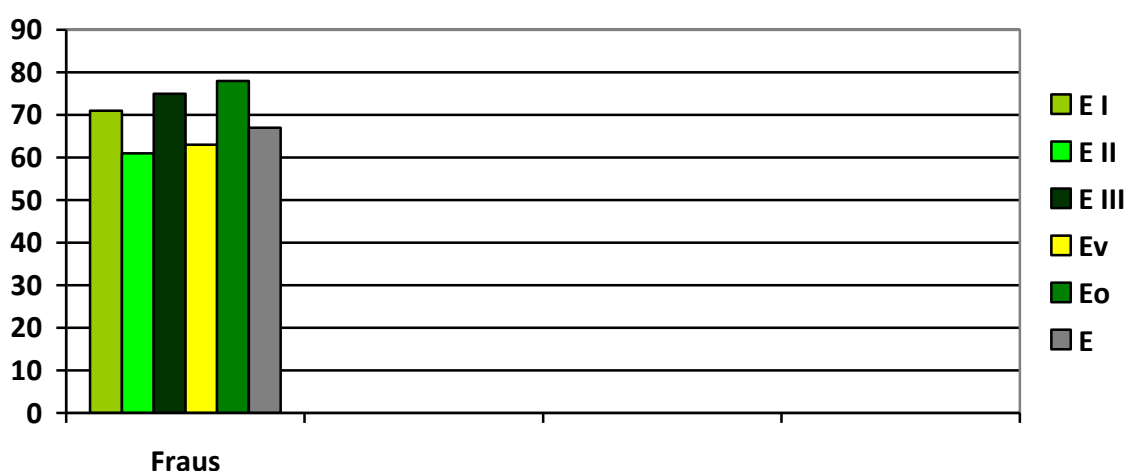
Tabulka 15 Výskyt strukturních komponent EIII v učebnicích výchovy ke zdraví

III. Aparát orientační EIII (%) = (reálně využívané komponenty/4)*100	
A. VERBÁLNÍ KOMPONENTY	Hodnocení
1) obsah učebnic	ANO
2) členění učebnic na tematické bloky, kapitoly, lekce aj.	ANO
3) marginálie, výhmaty, živá zápatí aj.	ANO
4) rejstřík (věcný, jmenný, smíšený)	NE
CELKEM	3

Přehled koeficientů míry didaktické vybavenosti učebnice výchovy ke zdraví s integrací sexuální výchovy.

Tabulka 16 Přehled všech koeficientů míry didaktické vybavenosti v učebnicích výchovy ke zdraví

Učebnice	E I (%)	E II (%)	E III (%)	Ev (%)	Eo (%)	E (%)
Fraus	71,42 %	61,11 %	75 %	62,96 %	77,77 %	66,66 %

Graf 3 Výsledky míry didaktické vybavenosti učebnic výchovy ke zdraví

Kompletní přehled koeficientů míry didaktické vybavenosti všech sledovaných učebnic s integrací sexuální výchovy

Tabulka 17 Přehled koeficientů míry didaktické vybavenosti učebnic s integrací sexuální výchovy

Učebnice	E I (%)	E II (%)	E III (%)	Ev (%)	Eo (%)	E (%)
Občanská výchova 6	50 %	33,33 %	100 %	44,44 %	55,55 %	47,22 %
Občanská výchova 7	50 %	27,77 %	75 %	39,62 %	77,77 %	44,44 %
Občanská výchova 8	64,28 %	44,44 %	75 %	48,14 %	77,77 %	55,55 %

Občanská výchova 9	78,57 %	55,55 %	75 %	62,96 %	77,77 %	66,66 %
PŘ Scientia	85,71 %	61,11 %	75 %	70,37 %	77,77 %	72,22 %
PŘ Fortuna	64,28 %	72,22 %	75 %	66,66 %	77,77 %	69,44 %
PŘ Prodos	57,14 %	61,11 %	75 %	59,25 %	77,77 %	63,88 %
VKZ Fraus	71,42 %	61,11 %	75 %	62,96 %	77,77 %	66,66 %

Z měření míry didaktické vybavenosti sledovaných učebnic vyplývají poměrně nestejně výsledky. Nejlépe hodnocenou učebnicí byla shledána učebnice přírodopisu nakladatelství Fraus (77 %). Zde bylo poměrně kvalitativně dostačující a vyvážené zastoupení jednotlivých komponent učiva. V měření nejhůře hodnocenou učebnicí byla učebnice občanské výchovy 7 z nakladatelství Fraus (44 %). Zde se objevovaly nedostatky zejména v oblasti verbálních komponent Aparátu prezentace učiva (E I) a Aparátu řídicí učení (E II). Poměrně rovnocenné výsledky vykazovaly učebnice ostatní. Poněkud tristním výsledkem je hodnocení učebnice výchovy ke zdraví, která jakožto předmět orientovaný na sexuální výchovu vykazovala nedostatky zejména v oblasti prezentace učiva (E I) a také v oblasti řídicí učení (E II). V celkovém hodnocení dosáhla pouze 67 %. Ačkoli byly publikace hodnoceny v oblasti sexuální výchovy, nebylo možné je izolovat jako integrované téma sexuální výchovy konkrétní učebnice od prvků, které si analýza v průběhu výzkumu vyžádala, a které se týkaly také učebnice jako celku.

5.2 Výsledky měření validity edukačního obsahu v učebnicích s integrací sexuální výchovy

5.2.1 Člověk a zdraví – Výchova ke zdraví

Tabulka 18 Měření validity edukačního obsahu 1

Výchovně vzdělávací obsah RVP	OV 6	OV 7	OV 8	OV 9	VKZ	%
1 Vztahy ve dvojici – kamarádství, přátelství, láska, partnerské vztahy, manželství a rodičovství	ANO	NE	ANO	ANO	ANO	80 %
2 Dětství, puberta, dospívání	NE	ANO	ANO	NE	ANO	60 %
3 Sexuální dospívání a reprodukční zdraví	NE	ANO	ANO	ANO	NE	60 %
4 Tělesná a duševní hygiena	NE	NE	NE	NE	NE	0 %
5 Ochrana před přenosnými chorobami	NE	NE	ANO	NE	ANO	40 %
6 Skryté formy a stupně individuálního násilí a zneužívání, sexuální kriminalita	NE	NE	ANO	ANO	ANO	60 %
7 Bezpečné chování a komunikace	NE	NE	NE	NE	NE	0 %

8 Sebepoznání a sebepojetí	NE	NE	NE	ANO	ANO	40 %
-----------------------------------	----	----	----	-----	-----	------

5.2.2 Člověk a příroda – Přírodopis

Tabulka 19 Měření validity edukačního obsahu 2

Výchovně vzdělávací obsah RVP	PŘ 1	PŘ 2	PŘ 3 ⁸⁰	%
1 Fylogeneze a ontogeneze člověka	ANO	ANO	ANO	100 %
2 Anatomie a fyziologie	ANO	ANO	ANO	100 %

V případě měření validity učebnic s integrací sexuální výchovy se setkáváme hned s několika obtížemi. První z nich je fakt, že sexuální výchova je interdisciplinární téma v pravém slova smyslu. Mezipředmětovost této oblasti je patrná už z tvrzení, které potvrzuje smysl bio-psycho-sociálního vývoje sexuality. Podle tohoto modelu pak logicky není možné izolovat sexuální výchovu například pouze na biologickou či pouze na sociální oblast. Z tohoto důvodu jsme pro analýzu zvolili všechny sledované učebnice, v nichž je integrováno téma sexuální výchovy. Další komplikace s sebou nese fakt, že ne vždy musejí být témata vztahující se k sexuální výchově explicitně vyjádřena. Tedy, ne vždy musí spadat pod kapitolu sexuální výchova. S tímto se setkáváme nejčastěji v učebnicích přírodopisu, kde jsou často témata biologického charakteru, vztahující se k sexuální výchově, zařazena do vyšších tematických celků (např. biologie člověka). Výsledky měření validity u učebnic s integrací sexuální výchovy můžeme označit za uspokojivé. Učebnice z převážné části pokrývají témata, která jsou doporučena v rámci obsahového naplnění výchovně-vzdělávacích cílů RVP.

Občanská výchova 6 nabízí celkem dva tematické bloky týkající se oblasti sexuální výchovy. Prvním z nich je Putování krajinou dospívání, odkud žák získá informace o období dospívání, druhý tematický blok tvoří kapitola Na cestě za láskou a za porozuměním sobě i druhým, která diskutuje zejména oblasti láska, přátelství, zamilovanost apod. Téma týkající se sexuální výchovy je zařazeno celkem pouze na 4 stranách, což se v rámci celkového množství stran jeví poměrně nestandardní. Občanská výchova 7 věnuje tématu sexuální výchovy

⁸⁰ Přírodopis III pro 8. ročník (Scientia), Ekologický přírodopis 8 (Fortuna), Přírodopis 8 (Prodos).

celkem 8 stran z celkových 126, které učebnice obsahuje. Objevují se zde témata Lidský život v proměnách času, tedy opět dospívání a puberta, Odlišnosti mají svůj význam a tedy sekundární pohlavní znaky, jejich projevy a význam, oblast nesoucí název Stáváme se mužem a ženou, kde se žák dozví o projevech tělesné zralosti dívky a chlapce, tedy o menstruaci a poluci, a poslední téma Rozmnožování, které se věnuje pohlavním buňkám a základní funkci rozmnožovacích orgánů. Mezi 10 stran je rozložena oblast sexuální výchovy v rámci učebnice občanská výchova 8, kde jsou stěžejními tématy Lidská sexualita aneb Co je to láska, Odlišnosti v lásce aneb Co je a není normální, kde se žák dozví o heterosexuálnosti, homosexualitě a jiných druzích sexuálního chování, Reprodukční zdraví dospívajících a možná ohrožení, která diskutuje zejména rizika předčasného zahájení sexuálního života a téma Co k lásce patří a co ne, kde je diskutován konzumní postoj k milování, a poslední téma Plánované rodičovství aneb Prevence akutního onemocnění láskou, v jehož rámci jsou diskutovány zejména možnosti antikoncepčních prostředků a metod. Učebnice občanské výchovy 9 se sexuální výchově věnuje celkem na 10 stranách ze 150 stran celkem. Stěžejními tématy zde jsou Partnerské vztahy, kde se opět objevuje téma lásky, jejích druhů a projevů. Další témata nesoucí název Máme se rádi, chceme lásku, na děti máme čas a Plánované rodičovství, je ve své podstatě opakováním a rozšířením oblasti z předchozího ročníku, v níž bylo probíráno téma antikoncepce. Téma Následky klopýtnutí v lásce se zaměřuje na rizika nechtěného těhotenství a interrupci. Dalším tématem je Kuplířství, prostituce, pornografie aneb Láska nebo trestný čin. Těhotenství, porod, péče o dítě aneb Stal se zázrak, vzniká nový život. V tomto tematickém bloku je obsaženo zejména oplodnění a těhotenství. Posledním tématem je Od malého štěstí k velké radosti, aneb Jak človíček roste. Tato kapitola poskytuje stručný výklad těhotenství a porodu. Učebnice Výchova ke zdravému životnímu stylu z nakladatelství Fraus disponuje poměrně obsáhlou škálou témat nepřímo souvisejících se sexuální výchovou. Explicitně se sexuální výchovou však podrobněji zabývá pouze jedna kapitola s názvem Sexuální výchova (celkem 3 strany). Zde jsou obsažena témata týkající se charakteristických znaků dospívání, duševního a emocionálního vývoje a vztahů k sobě a druhým. Sexuální výchova je zde však poměrně zestručněná a zdaleka neobsahuje výčet oblastí uvedených RVP. Tematicky je zde sexuální výchova orientována zejména na charakteristické znaky dospívání a s nimi související

duševní a emocionální vývoj. Dalším tématem, které je zahrnuto v rámci tematického celku sexuální výchova, jsou vztahy k sobě a druhým. Obsahově lze sloučit s předchozími, jež jsou uvedeny v rámci občanské výchovy.

Vzdělávací oblast Člověk a příroda a tedy učebnice přírodopisu hodnotíme jako obsahový materiál s vysokou vypovídající hodnotou. Oblasti, které jsou v rámci výuky témat týkajících se sexuální výchovy, jsou pokryty zcela dostatečně. Učebnice přírodopisu tak tvoří důležitý podpůrný materiál zejména v oblasti anatomie a fyziologie, lidského dospívání a okrajově také v oblasti prevence sexuálně přenosných chorob. Je však nutné zmínit, že se jedná pouze o podpůrný zdroj k výuce sexuální výchovy, nikoli o jeho zdrojový materiál.

Při pohledu na výše uvedenou tabulku jsou patrné značné nedostatky v několika oblastech. Úspěšnost validity učebních osnov je kumulována zejména v oblasti prvních tří částí, které ustanovuje pro výuku sexuální výchovy RVP. Podrobně je tedy v převážné části učebního materiálu zpracována zejména oblast mezilidských vztahů, dětství, puberty a dospívání a sexuálního dospívání a reprodukčního zdraví (oblast 1 – 80 % učebnic, 2 – 60 % učebnic a 3 – 60 % učebnic). Vysoké validity dosahují učebnice také v oblasti skrytých forem a stupně individuálního násilí a zneužívání a sexuální kriminality (6) a to v 60 % případů. Oblast sebepoznání a sebepojetí je v učebnicích zpracována u méně než poloviny případů (40 %), stejně tak oblast ochrany před přenosnými chorobami. Jako nedostačující pak hodnotíme oblasti tělesné a duševní hygieny a bezpečného chování a komunikace. Tyto oblasti explicitně neobsahovala žádná z učebnic s integrací sexuální výchovy.

Průřezová témata

Průřezová témata slouží především k propojení souvislostí mezi jednotlivými předměty. Jejich účelem je tedy doplnit, případně rozšířit vědomosti, schopnosti a dovednosti, které žák získal z širších tematických celků. V oblasti sexuální výchovy se jedná zejména o průřezová témata *Osobnostní a sociální výchova*, *Výchova demokratického občana*, *Multikulturní a Mediální výchova*. Každá z uvedených oblastí implicitně obsahuje téma sexuální výchovy. *Osobní a sociální výchova* se dotýká zejména mezilidských vztahů a komunikace. Dále je zde zahrnuto etické téma hodnot a postojů, jež je bezpochyby součástí sexuální

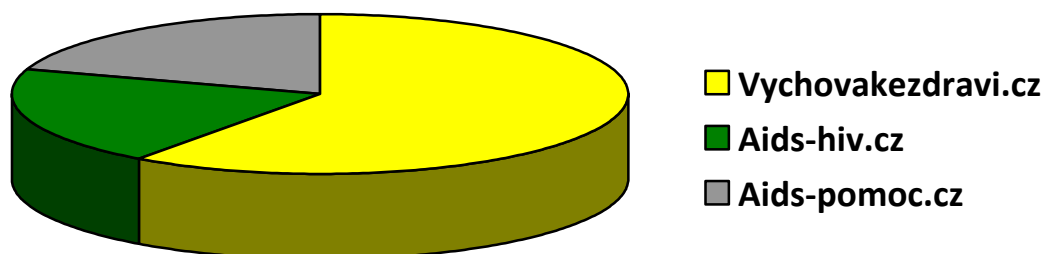
výchovy. Průřezové téma *Výchova demokratického občana* vede žáky především k aktivnímu postoji v oblasti obhajování a dodržování lidských práv a svobod, jež jsou také nedílnou součástí sexuální výchovy (srov. kapitola Tendence sexuální výchovy). *Multikulturní výchovu* lze propojit se sexuální výchovou v několika oblastech. Jednou z nich je například pojetí pohlavní identity u různých národů a etnických skupin, které se od západního konceptu značně liší. Poslední oblastí průřezového tématu je *Mediální výchova*. Zde již zmíněným průsečíkem bude téma kyberprostoru, kyberšikany a bezpečné komunikace prostřednictvím nových médií.

Výsledky kvantitativní analýzy alternativních materiálů pro výuku sexuální výchovy

Brožury a příručky

Tabulka 20 Brožury a příručky

	brožury, příručky a jiné
Vychovakezdravi.cz	Kondom – <i>krátký odborný návod dostatečně odpovědným milencům</i>
	Na cestě k dospělosti aneb Na co se nejčastěji ptáte
	40 let antikoncepce
	O HIV a AIDS
	Jak zvolím nejlepší antikoncepci pro sebe a svého partnera
Aids-hiv.cz	Pro kluky co jsou na kluky
	Infekce virem HIV (plakát)
	Prevence pohlavně přenosných onemocnění
	Sexeso
	Ach jo...!
Aids-pomoc.cz	Pohlavní nemoci od A do Z

Graf 4 Brožury a příručky

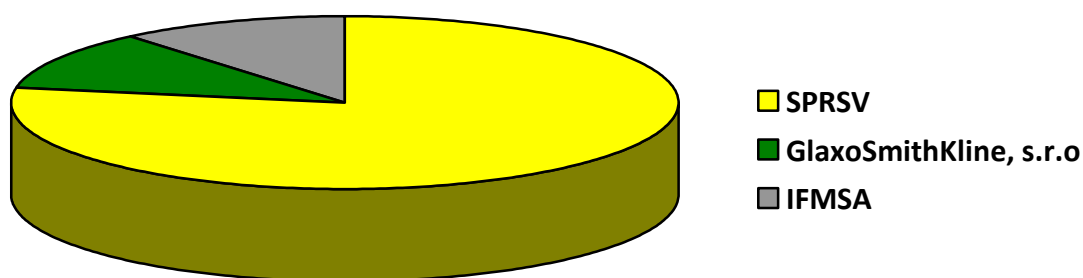
Z výsledků prezentovaných v tabulce a grafu je patrné, že nejvyšší počet materiálů, tedy brožur, příruček a jiných podobných materiálů, poskytuje webový portál spravovaný SPRSV - vychovakezdravi.cz. Materiály z tohoto portálu jsou většinou orientované na antikoncepci, její historický vývoj (40 let antikoncepce), volbu vhodné antikoncepční metody (Jak zvolím nejlepší antikoncepci pro sebe a svého partnera) a návod používání konkrétní antikoncepční metody (Kondom – krátký odborný návod dostatečně odpovědným milencům). Dále zde nalezneme materiál věnovaný problematice HIV a AIDS (O HIV a AIDS). Posledním, volně dostupným materiálem je příručka *Na cestě k dospělosti, aneb, Na co se nejčastěji ptáte*, která nabízí odpovědi na nejfrekventovanější otázky v oblasti pohlavního dospívání a s ním spojenými změnami.

Projekty

Tabulka 21 Projekty

Název organizace	Název projektu
SPRSV – Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu	Netopeer
	Prima Gynda

	Celorepubliková koncepce sexuální osvěty a výchovy pro ZŠ a SŠ
	Sexuální výchova k prevenci HIV/AIDS v ohrožených skupinách
	Výchova k partnerským vztahům a rodinnému životu
	Labestra
	Hrou proti AIDS
GlaxoSmithKline, s.r.o	Spirála
IFMSA	Sexuální výchova pro pokročilé

Graf 5 Projekty

Z výše uvedeného grafu je patrná výrazná produktivita SPRSV v oblasti projektové činnosti na poli sexuální výchovy. SPRSV nabízí celkem sedm projektů orientovaných na oblast sexuální výchovy, sexuální osvěty, či výchovy k partnerským vztahům a rodinnému životu. Zajímavým se nám jeví zejména projekt s názvem *Netopeer*, který je velmi pokrokovým řešením neinvazivní výuky sexuální výchovy (Projekt je blíže popsán v kapitole Možnosti alternativních materiálů pro výuku sexuální výchovy), dále je možné využít projektu *Prima Gynda*, *Labestra* či *Hrou proti AIDS*, kde se žáci dozvědí poměrně velké množství informací v oblasti problematiky HIV/AIDS. Projekt realizovaný již čtvrtým rokem organizací GlaxoSmithKline, s.r.o (GSK) poskytuje velké množství informací, didaktických materiálů a podnětů pro učitele a odbornou veřejnost v oblasti

sexuální výchovy. Organizace IFMSA⁸¹ (Mezinárodní federace asociace studentů medicíny) nabízí mimo jiné projekty pro základní školy, mezi něž patří také projekt *Sexuální výchova pro pokročilé*. V rámci projektu se konají školení, diskuse, besedy a přednášky mezi mediky a žáky základních škol.

Portály a organizace

Tabulka 22 Portály a organizace

Název portálu	webová stránka
Metodický portál RVP inspirace a zkušenosti učitelů	www.rvp.cz
Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu	www.planovanirodiny.cz
Výchova ke zdraví	www.vychovakezdravi.cz
Státní zdravotní ústav	www.szu.cz
Sexuálně. O sexu lehkovážně! Vážně?	www.sexualne.cz
Česká společnost AIDS pomoc	www.aids-pomoc.cz
Národní program boje proti AIDS	www.aids-hiv.cz
Nevládní nezisková organizace	www.strada.cz
Národní centrum bezpečného internetu	www.saferinternet.cz

V současné době existuje ve webové síti nepřeberné množství různě orientován informačních portálů, z nichž může učitel při výuce čerpat. Sexuální výchovou jakožto specifickým tématem se podrobněji zabývají zejména portály vychovakezdravi.cz, sexualne.cz a planovanirodiny.cz. Jak jsme uvedli výše, portály nabízejí širokou škálu informačních zdrojů, námětů, didaktických i metodických pomůcek. Jejich informační potenciál v oblasti sexuální výchovy je velmi vysoký. Na tomto místě je ovšem současně třeba zmínit jistá rizika, kterými mohou ony internetové portály disponovat. Jedním z nich je relativně nízká spolehlivost v oblasti relevance a pravdivostní hodnoty informací, jež poskytují⁸². Kromě internetových portálů orientovaných výrazně na oblast sexuální výchovy

⁸¹ International Federation of Medical Students Associations Czech Republic

⁸² Ve srovnání s oficiálními tištěnými publikacemi.

a reprodukčního zdraví může učitel využít pro potřeby výuky sexuální výchovy také metodický portál RVP, kde jsou shromážděny příspěvky, náměty, články a materiály učitelů a pedagogických pracovníků. Nedílnou součástí, s postupně rostoucím vlivem internetu a virtuální reality, kterou nabízí, je také bezpečnost na internetu. Ta se samozřejmě odráží také ve výuce sexuální výchovy. Sexuální obtěžování v kyberprostoru je rostoucí hrozbou současné společnosti. Otázku bezpečnosti v kyberprostoru řeší například portál Národního centra bezpečného internetu safeinternet.cz, kde nalezneme zejména doporučení pro bezpečný pohyb v kyberprostoru, ale také online poradnu a odkazy na eventuelní instituce, které se kyberšikanou a obtěžováním v kyberprostoru podrobně zabírají.

Učebnice bez schvalovací doložky

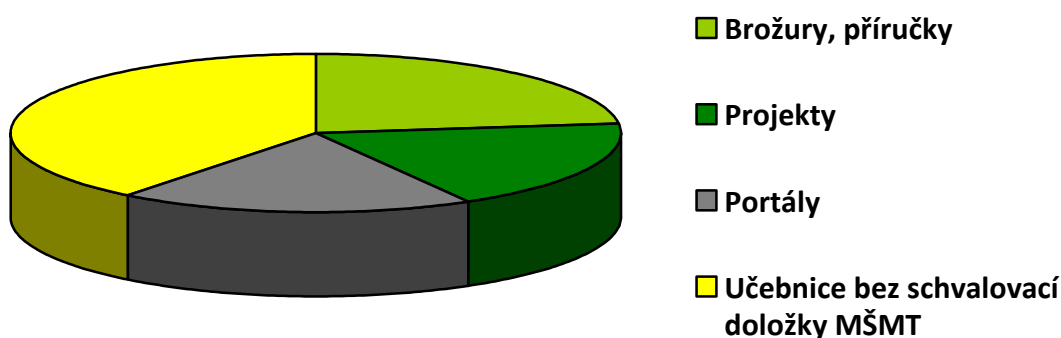
Tabulka 23 Učebnice bez schvalovací doložky

	Autor	Název	Rok	Nakladatelství
1	Šulová a kol.	<i>Jak učit výchovu k manželství a rodičovství</i>	1995	Grada
2	Paseka	<i>Antikoncepce: omyly a pokus o jejich nápravu</i>	1995	Národní centrum podpory zdraví
3	Marádová	<i>Rodinná výchova</i>	1998	Fortuna
4	Marhounová a kol.	<i>Učebnice rodinné výchovy - Základy rodinného života</i>	1999	Fortuna
5	Trojan	<i>O čápech, vránách a dětech</i>	1999	Grada
6	Taubner, Janiš	<i>Didaktika sexuální výchovy</i>	1999	Gaudeamus
7	Schuster	<i>1000 dívčích otázek</i>	1999	Nava

8	Uzel	<i>Problematika sexuálního zdraví</i>	1990	Horizont
9		<i>Antikoncepční kuchařka aneb Cesty k sexuálnímu zdraví</i>	1999	Grada
10		<i>Sexuálně přenosné nemoci a jejich zdravotní rizika</i>	2007	
11		<i>Vybrané otázky lidské sexuality</i>	2007	
12		<i>Mýty a pověry o sexu</i>	2004	XYZ
13	Hajnová	<i>Průvodce sexuální výchovou pro základní a střední školy</i>	2002	Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví v Brně
14	Joyeux	<i>City, sexualita, AIDS</i>	2000	Portál
15	Chapman	<i>Dospívající a pět jazyků lásky</i>	2003	Návrat domů
16	Fait, Šulová, Weiss	<i>Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví</i>	2011	Maxdorf
17	Weber	<i>Co všechno chtějí holky vědět</i>	2012	Svojtka & Co
18	Weber	<i>Co všechno chtějí kluci vědět</i>	2012	Svojtka & Co

19	Feinmann	Všechno co by dívka měla vědět o svém menstruačním cyklu	2012	Svojtka & Co
----	----------	--	------	--------------

Souhrn výsledků kvantitativní analýzy alternativních materiálů pro výuku sexuální výchovy

Graf 6 Souhrn alternativních materiálů

Z výsledku kvantitativní analýzy alternativních materiálů pro výuku sexuální výchovy je patrné poměrně vysoké zastoupení všech komponent, které jsme při výzkumu sledovali. Kvantitativně největším informačním zdrojem je oblast učebnic bez schvalovací doložky MŠMT. Zde bylo obtížné poskytnout zcela vyčerpávající množství učebnic zabývajících se problematikou sexuality, reprodukčního zdraví a sexuální výchovy, a to zejména z důvodu extrahování a vyřazení čistě popularizačních publikací, které jsme pro náš výzkum nezařadili. Druhou nejpočetnější skupinu tvoří brožury a příručky, které na svých webových portálech poskytují různé neziskové organizace a sdružení (podrobněji v kapitole 6. 5 Možnosti alternativních materiálů pro výuku sexuální výchovy). Projekty, kterých bylo do našeho výzkumu zahrnuto celkem sedm, tvoří třetí skupinu

komponent alternativních materiálů, kterých může učitel využít. Projekt, ačkoli není materiálem v běžném slova smyslu fyzickým, tvoří jistým způsobem informační zdroj, který lze do výuky sexuální výchovy aplikovat. Poslední sledovanou položku tvoří celkem devět informačních webových portálů, poskytujících informace v oblasti sexuální výchovy a reprodukčního zdraví.

Závěr

Tato diplomová práce se zabývala analýzou učebnic a materiálů pro výuku sexuální výchovy v kontextu RVP ZV ČR. Úkolem analýzy bylo odhalit kvalitu a s ní související možné nedostatky v rámci učebnic a materiálů pro výuku sexuální výchovy na 2. stupni ZŠ. Neméně důležitým úkolem byla kvantifikace materiálů, které jsou pro výuku této specifické oblasti k dispozici. Účelem práce tak je přispět k lepší orientaci v edukačních materiálech, které je možné pro výuku sexuální výchovy na ZŠ využít.

V první části diplomové práce se zabývám teorií učebnic, jejich funkcí a výzkumy, jež jsou nejčastěji v této oblasti realizovány. V první kapitole nejprve poskytnu krátký vhled do problematiky teorie učebnic, kde představuji základní funkce učebnice, tak, jak je vymezují stěžejní autoři na poli teorie učebnic. Dále se zabývám jednotlivými strukturami s ohledem na ty, které později zařazuji a hodnotím v rámci analytické části diplomové práce. Ve druhé kapitole se soustředím na výzkum učebnic, jakožto stěžejního edukačního materiálu pro edukační praxi. Nejprve představuji hlavní výzkumy, výzkumné ústavy a výzkumníky v rámci zahraničního výzkumu učebnic, poté orientuji svůj zájem také na výzkumy realizované v rámci ČR. Vhled do problematiky výzkumu učebnic je pro tuto práci důležitý nejen z důvodu orientace v dané problematice, ale také pro otevření případných témat, jež v rámci této oblasti doposud prozkoumána nebyla.

V druhé kapitole se zabývám nejprve stručným nástinem historického vývoje sexuální výchovy a jejího vývoje v rámci institucionálního začlenění do RVP ZV. Vývoj sexuální výchovy a její tendence sleduji zejména v rámci evropských, ale i světových organizací jako je IPPF, WHO či SIECUS. Zájem je orientován především na výchovně vzdělávací standardy v této oblasti a jejich implementaci do českého vzdělávacího systému. V závěru této kapitoly shrnuji současný stav výzkumu učebnic sexuální výchovy a učebnic s integrací sexuální výchovy. Součástí kapitoly je také nástin alternativních možností pro výuku sexuální výchovy. Zde jsou zahrnuty zejména možnosti využití alternativních informačních zdrojů, jako jsou brožury, příručky či projekty realizované poměrně širokým

spektrům neziskových organizací a učebnice bez schvalovací doložky, jež se na sexuální výchovu zaměřují.

Ve čtvrté kapitole se zabývám samotnou analýzou učebnic a materiálů pro výuku sexuální výchovy. V rámci analýzy nejprve sleduji kvalitu didaktického materiálu v učebnicích s integrací sexuální výchovy, které jsou opatřeny schvalovací doložkou MŠMT. Učebnice hodnotím na základě metody didaktické vybavenosti učebnic navržené Průchou (1998). Další součástí analýzy je měření validity edukačního materiálu, v němž sleduji zejména souvztažnost tematických celků jednotlivých učebnic s integrací sexuální výchovy k tematickým celkům, jež ukládá RVP.

V analytické části práce jsem se zaměřila na reflexi výše uvedených oblastí ve vztahu k učebnicím a materiálům pro výuku sexuální výchovy. Tato část práce zároveň nabízí odpovědi na výzkumné otázky, které v této diplomové práci pokládám. Hlavní výzkumnou otázkou této práce bylo, zda existuje dostatečné množství kvalitních informačních a didaktických zdrojů, tedy učebnic a materiálů pro výuku sexuální výchovy na 2. stupni ZŠ. Tuto hlavní výzkumnou otázku jsem se pokusila zodpovědět prostřednictvím několika dílčích podotázek. První z nich odpovídá na množství těchto materiálů. Z analýzy vyplývá, že učitel sexuální výchovy má k dispozici relativně široké možnosti informačních a didaktických materiálů. Kromě učebnic, jež jsou oficiálně schvalovány a opatřovány schvalovací doložkou MŠMT, může čerpat z různých informačních zdrojů. V rámci analýzy podávám proto jejich výčet. Výčet ani zdaleka neaspiruje na kompletní, spíše se snaží poskytnout základní pensum informací o možnostech zdrojů a didaktických a informačních materiálů, jež jsou k dispozici k této problematice. Sledování kvality těchto materiálů pak probíhá na několika úrovních. V první fázi se zaměřuji na analýzu didaktické vybavenosti učebnic opatřených schvalovací doložkou. Pro tuto analýzu jsem zvolila všechny učebnice, které v sobě zahrnují téma sexuální výchovy. Celkem bylo měření didaktické vybavenosti podrobena osm učebnic s integrací sexuální výchovy. Prostřednictvím analýzy didaktické vybavenosti učebnic jsem zjišťovala výskyt strukturních komponent, které učebnice obsahují. Z celkových výsledků analýzy vyplývá orientace učebnic s integrací sexuální výchovy především na aparát prezentace učiva. Zde dosahovaly učebnice nejvyššího procentuálního vyjádření úspěšnosti. Naopak nejhůře hodnoceným byl aparát řídící učení, který dosahoval u některých učebnic hodnoty pouze 20 %.

Strukturně nejvyváženějším byl pak aparát orientační. Zde se neobjevovaly žádné kritické hodnoty. Výsledky analýzy dále podrobně rozpracovávám v kapitole Výsledků a diskusí. Ve druhé fázi výzkumu kvality učebnic s integrací sexuální výchovy se zaměřuji na validitu edukačního obsahu ve vztahu k výchovně vzdělávacím strategiím RVP. Zde hodnotím výskyt či absenci témat, navržených RVP v učebnicích s integrací sexuální výchovy. Výsledky validity edukačních osnov byly v učebnicích poměrně různorodé. Prokazatelně validní, ve smyslu pokrytí všech výchovně vzdělávacích oblastí, nebyla žádná ze sledovaných učebnic. Témata oblasti sexuální výchovy se spíše doplňují napříč všemi učebnicemi s integrací této oblasti. Obsahově nejvyváženější, tedy v učebnicích tematicky nejvíce zastoupená, byla témata týkající se mezilidských vztahů. Toto téma bylo vyznačeno v téměř všech učebnicích občanské výchovy (75 %) i v učebnici výchova ke zdravému životnímu stylu. Jako nedostačující pak hodnotím výskyt témat Osobní a intimní hygieny, které nebylo v učebnicích zastoupeno vůbec, stejně tak hodnotím také výskyt tématu Bezpečné chování a komunikace, jež nebylo předmětem ani jedné z analyzovaných učebnic. Samostatně pak byly hodnoceny učebnice spadající pod tematickou oblast člověk a příroda (učebnice přírodopisu nakladatelství Scientia, Prodos a Fortuna). Tyto učebnice dosáhly v hodnocení velmi pozitivních výsledků v souvztáznosti k tématům sexuální výchovy (po obsahové stránce naplňovaly požadavky RVP v oblasti sexuální výchovy 100%).

Součástí analytické části méj diplomové práce byla také sumarizace alternativních materiálů pro výuku sexuální výchovy. Zde jsem použila metodu kvantitativní analýzy, jejímž prostřednictvím jsem zjišťovala množství alternativních materiálů pro výuku sexuální výchovy. Sumarizaci těchto materiálů uvádím podrobněji v kapitole Výsledky a diskuse. Alternativní materiály hodnotím jako plně dostačující vzhledem k jejich množství a tematickému zaměření, které nabízí.

Práce svým zaměřením přispěla k širšímu rámci informací o množství a kvalitě stěžejních materiálů pro výuku specifické oblasti sexuální výchovy. Výsledky jednotlivých analýz byly posuzovány v kontextu cílů a strategií RVP v této oblasti.

Námětem pro další výzkum této problematiky by mohla být reflexe zařazení edukačních materiálů, jež jsou pro výuku sexuální výchovy k dispozici, do edukační praxe.

Souhrn

Tato práce se zabývala analýzou materiálů a učebnic pro výuku sexuální výchovy. Zájem byl orientován především na sumarizaci a kvalitativní analýzu těchto materiálů. V analýze jsme se nejprve zabývali měřením didaktické vybavenosti učebnic, oficiálně schválených schvalovací doložkou MŠMT, poté jsme se zaměřili na validitu edukačních osnov v učebnicích se schvalovací doložkou v souvztažnosti k cílům a strategiím RVP. Součástí analýzy byla také sumarizace alternativních materiálů, které může učitel vyučující téma sexuální výchovy ve výuce využít. V této práci jsme použili nejprve metodiku analýzy didaktické vybavenosti učebnic. V další fázi výzkumu pak pracujeme s metodikou měření validity edukačního obsahu. V poslední části práce, jež má spíše sumarizační charakter, využíváme kvantitativní metodu.

Tato práce poskytuje čtenáři vhled do problematiky edukačních a informačních materiálů pro výuku sexuální výchovy. Informuje tak v první řadě o možnostech a alternativách v této oblasti a následně o kvalitách předložených materiálů.

Summary

This thesis dealt with analysis of materials and textbooks available for teaching the Sex education. The main interest was focused mainly on the summarization and qualitative analysis of these materials. Firstly we measured the educational content of these textbooks officially approved by the approval clause of the Ministry of Education, Youth and Sports, afterwards we focused on validity of the educational curriculum of these textbooks in correlation to objectives and strategies of the Framework Educational Programmes. The part of this analysis was also a summarization of alternative materials that teachers of the Sex education topic can utilize.

In this thesis we initially applied the methodology for analysis of educational content of the textbooks. In the next stage of the research we consequently utilized the methodology of the measurement of the validity of educational content. Last part of the thesis has a rather summarizing character and a quantitative method was used.

The reader of this thesis was provided an insight into the dilemma of educational and informative materials for teaching the Sex education. In the first place this thesis informs about the possibilities and alternatives in this area and consequently informs about the qualities of the analysed materials.

Seznam literatury

- 1 AGGLETON, Peter, a kol. WORLD HEALTH ORGANIZATION, Department of Reproductive Health and Research. *Developing Sexual health programmes: A framework for action*. 2010. 55 s. (PDF). Dostupné z: http://whqlibdoc.who.int/hq/2010/WHO_RHR_HRP_10.22_eng.pdf.
- 2 BRATKOVÁ, Eva. (zprac.). *Metody citování literatury a strukturování bibliografických záznamů podle mezinárodních norem ISO 690 a ISO 690-2 : metodický materiál pro autory vysokoškolských kvalifikačních prací* [online]. Verze 2.0, aktualiz. a rozšíř. Vyd. Praha: Odborná komise pro otázky elektronického zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací, Asociace knihoven vysokých škol ČR, 2008-12-22 [2008-12-30]. 60 s. (PDF). Dostupný z: <http://www.evskp.cz/SD/4c.pdf>.
- 3 CILEČKOVÁ, Eva. Sexuální výchova jako předmět výuky na školách [online]. 2012 [cit. 2013-01-28]. Diplomová práce. UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Kateřina Kikalová. Dostupné z: <http://theses.cz/id/ami10n/>.
- 4 DENZIN, Norman. *The research act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods*. London. Transaction Publishers, 2009. 368 s. ISBN 978-0-202-36248-9. Dostupné z: http://books.google.cz/books?id=UjcpxFE0T4cC&pg=PA369&lpg=PA369&dq=the+research+act+a+theoretical+introduction+to+sociological+methods+/+norman+k.+denzin&source=bl&ots=TpOC5e_5De&sig=WrrhbS9dr_GlscCm-KwoGVbGAeQ&hl=cs&sa=X&ei=2cMPUaubJYTbsgb274GoBw&ved=0CEIQ6AEwAg.
- 5 DOBRORUKA, Luděk a kol. *Přírodopis III pro 8. ročník základní školy*. 3. vyd. Praha: Scientia, 2010. 159 s. ISBN 978-80-86960-61-6.
- 6 ECO, Umberto. *Jak napsat diplomovou práci*. V Olomouci: Votobia, 1997. 271 s. Velká řada / Votobia; sv. 27. ISBN 80-7198-173-7.
- 7 Future of Sex Education Initiative. (2012). *National Sexuality Education Standards: Core Content and Skills, K-12* [a special publication of the Journal

- of School Health]. Dostupné z: <http://www.futureofsexeducation.org/documents/josh-fose-standards-web.pdf>.
- 8 GAVORA, Peter. *Výzkumné metody v pedagogice: příručka pro studenty, učitele a výzkumné pracovníky*. Brno: Paido, 1996. 130 s. ISBN 80-85931-15-X.
- 9 HAJNOVÁ, Růžena a KLEINOVÁ, Stanislava. *Průvodce sexuální výchovou pro základní a střední školy*. Vyd. 1. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 2002. 86 s. ISBN 80-7013-359-7.
- 10 HÝNOVÁ, Ivana. *Uplatnění projektového vyučování v sexuální výchově na 2. stupni základní školy* [online]. 2012 [cit. 2013-01-28]. Diplomová práce. UNIVERZITA JANA EVANGELISTY PURKYNĚ V ÚSTÍ NAD LABEM, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Pavel Doulík. Dostupné z: <<http://theses.cz/id/6hp75e/>>.
- 11 Charta sexuálních a reprodukčních práv. 1996. [online]. London: IPPF, 1996. [cit. 2009-09-12]. Dostupné z: <http://www.planovanirodiny.cz/storage/Charta_sex_a_repr_prav_1997.pdf>.
- 12 International Planned Parenthood Federation (IPPF). *Exploring new territories: dialogues on comprehensive sexuality education*. Londýn 2012. 32 s. Dostupné z: <http://issuu.com/IPPFresources/docs/exploring_new_territories_2012?mode=window>.
- 13 International Planned Parenthood Federation (IPPF). *Framework for Comprehensive Sexuality Education (CSE)*. Londýn 2010. Dostupné z: <<http://ippf.org/resources/publications/ippf-framework-comprehensive-sexuality-education>>.
- 14 JANÍK, Tomáš a kol. *Nástroje pro monitoring a evaluaci kvality výuky a kurikula*. 1. vyd. Brno: Paido, 2010. 213 s. Pedagogický výzkum v teorii a praxi; sv. 20. ISBN 978-80-7315-209-3.
- 15 JANIŠ, Kamil a TÄUBNER, Vladimír. *Didaktika sexuální výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999. 107 s. ISBN 80-7041-902-4.
- 16 JANIŠ, Kamil. *Sexuální výchova - příspěvek k teorii a praxi*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2002. 155 s. ISBN 80-7041-377-8.

- 17 JANIŠ, Kamil. *Sexuální výchova – vybrané otázky*. In 12. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice. Sborník referátů. Pardubice: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, 2004.
- 18 JANIŠ, Kamil. *Úvod do sexuální výchovy*. Vyd. 1. Opava: Slezská univerzita, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav pedagogických a psychologických věd, 2005. 93 s. ISBN 80-7248-305-6.
- 19 JANOŠKOVÁ, Dagmar a kol. *Občanská výchova 7; Rodinná výchova 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2004. 128 s. ISBN 80-7238-325-6.
- 20 JANOŠKOVÁ, Dagmar a kol. *Občanská výchova 8; Rodinná výchova 8: pro základní školy a víceletá gymnázia*. 2., aktualiz. vyd. Plzeň: Fraus, 2011. ISBN 978-80-7238-317-7.
- 21 JANOŠKOVÁ, Dagmar a kol. *Občanská výchova 9 pro základní školy a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2006-2007. 2 sv. ISBN 80-7238-528-3.
- 22 JANOŠKOVÁ, Dagmar, ONDRÁČKOVÁ, Monika a ČEČILOVÁ, Anna. *Občanská výchova 6: s blokem Rodinná výchova: pro základní školy a víceletá gymnázia*. 2., upr. vyd. Plzeň: Fraus, 2009. 2 sv. ISBN 978-80-7238-886-8.
- 23 JARKOVSKÁ, Lucie. Genderová reprodukce v každodennosti školní třídy: Etnografický výzkum. [online]. 2010 [cit. 2013-01-28]. Disertační práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Gerlinda Šmausová. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/21642/fss_d/>.
- 24 JARKOVSKÁ, Lucie. Lidská sexualita – nebezpečná ideologie? Analýza argumentů odpůrců sexuální výchovy v českých školách. In 18. CELOSTÁTNÍ KONGRES K SEXUÁLNÍ VÝCHOVĚ V ČESKÉ REPUBLICE: Sborník referátů. Brno: SPRSV, 2010. ISBN 978-80-904290-2-4, s. 67-71. 2010, Pardubice.
- 25 KANTOREK, Jan a kol. *Přírodopis 8*. Olomouc: Prodos, 1999. 127 s. ISBN 80-7230-040-7.
- 26 KOLAŘÍKOVÁ, Marta, ed. a ONDŘEJOVÁ, Edita, ed. *K realizaci sexuální výchovy v základní škole: sborník příspěvků z pracovního semináře*. Vyd. 1. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik v Opavě, Ústav pedagogických a psychologických věd, 2011. 66 s. ISBN 978-80-7248-634-2.
- 27 Komůrková, K. 2006. *Děti a sex: Co o něm vědí a ...co se o něm učí*. s. C4-C5 In Mladá fronta DNES 30. 9. 2006.

- 28 KOPŘIVOVÁ, Jana. *Sexuální výchova a osvěta jedinců s mentální retardací* [online]. 2011 [cit. 2013-01-28]. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce Ivan Nedoma. Dostupné z: <<http://theses.cz/id/il8lvf/>>.
- 29 KLAPKO, Dušan. *Evaluace výkladu učiva v učebnicích dějepisu pro ZŠ v kontextu výpovědí žáků a textové analýzy* [online]. 2011 [cit. 2013-04-14]. Disertační práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Josef Maňák. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/7657/pedf_d/>.
- 30 KREJČÍ, Milada a kol. *Výchova ke zdravému životnímu stylu: pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2011-2012. 2 sv. ISBN 978-80-7238-930-8.
- 31 KUNDRATOVÁ, Iveta. *Metody výuky vybraných témat ze sexuální výchovy* [online]. 2012 [cit. 2013-01-28]. Diplomová práce. UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Michaela Hřivnová. Dostupné z: <http://theses.cz/id/nrwhwb/>.
- 32 KVASNIČKOVÁ, Danuše a kol. *Ekologický přírodopis 8: pro 8. ročník základní školy a nižší ročníky víceletých gymnázií*. 3., upr. vyd. Praha: Fortuna, 2008. ISBN 978-80-7373-027-7.
- 33 LECHNEROVÁ, Zdeňka. *Prezentace sexuality v materiálech určených pro výuku sexuální výchovy* [online]. 2007 [cit. 2013-01-24]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Lucie Jarkovská. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/144510/fss_b/>.
- 34 Lewis, J., Knijn, T. *Sex Education Materials in the Netherlands and in England and Wales: A Comparison of Content, Use and Teaching Practice*. In Oxford Review of Education Vol. 29. No. 1. Oxford: Carfax Publishing, 2003. s. 113-132.
- 35 MAŇÁK, Josef, ed. a KLAPKO, Dušan, ed. *Učebnice pod lupou*. Brno: Paido, 2006. 123 s. Pedagogický výzkum v teorii a praxi; sv. 4. ISBN 80-7315-124-3.
- 36 MAŇÁK, Josef, ed. a KNECHT, Petr, ed. *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido, 2007. 141 s. Pedagogický výzkum v teorii a praxi; sv. 7. ISBN 978-80-7315-148-5.
- 37 MATÚŠOVÁ, Lenka. *Didaktické metody v sexuální výchově* [online]. 2012 [cit. 2013-01-28]. Diplomová práce. UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI,

- Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Michaela Hřivnová. Dostupné z: <<http://theses.cz/id/t4bao2/>>.
- 38 MEZEROVÁ, Hana. Sexuální výchova a sexuální zkušenosti adolescentů [online]. 2011 [cit. 2013-01-28]. Bakalářská práce. JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Marta Franclová. Dostupné z: <<http://theses.cz/id/boi3by/>>.
- 39 MIKK, Jaan. Textbook: Research and Writing. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2000. s. 15-26. ISBN 3-631-36335-4. In Maňák, Knecht. *Hodnocení učebnic*. s. 11. ISBN 978-80-7315-148-5.
- 40 MITLÖHNER, Miroslav a kol. *17. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice: Pardubice 17.-19. září 2009: sborník referátů*. V Praze: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, 2009. 162 s. ISBN 978-80-7399-835-6. Dostupný z: <<http://www.planovanirodiny.cz/Pardubice09/sbornik09.pdf>>.
- 41 PELIKÁN, Jiří. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. 270 s. ISBN 80-7184-569-8.
- 42 PROUZOVÁ, Zuzana a kol. *5. Moravský regionální kongres k sexuální výchově: SAFE II: Olomouc 10.-11. února 2012: sborník referátů*. Olomouc: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu a Katedra primární pedagogiky Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, 2012. 102 s. ISBN 978-80-904290-7-9
- 43 PRŮCHA, Jan, ed. *Pedagogická encyklopedie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009. 935 s. ISBN 978-80-7367-546-2.
- 44 PRŮCHA, Jan. *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory a výzkumné pracovníky*. Brno: Paido, 1998. 148 s. ISBN 80-85931-49-4.
- 45 RAŠKOVÁ, M. *Jsou učitelé v současné primární škole dostatečně odborně teoreticky a didakticky připraveni k sexuální výchově?* Sborník příspěvků z 15. celostátního kongresu k sexuální výchově v České republice. Praha: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, 2007, s. 106 – 115. ISBN 978-80-86559-80-3. Dostupné z: <<http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cisloclanku=2008060101>>

- 46 RAŠKOVÁ, Miluše. *Připravenost učitele k sexuální výchově v kontextu pedagogické teorie a praxe v české primární škole*. Olomouc. Universita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN 978-80-244-2077-6.
- 47 RÁŠOVÁ, Alexandra. *Sociální konstrukce sexuality: Analýza učebnic sexuální výchovy*. [online]. 2011 [cit. 2013-01-28]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Lucie Jarkovská. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/220112/fss_b/
- 48 Sdělení MŠMT k postupu a stanoveným podmínkám pro udělování a odnímání schvalovacích doložek učebnicím a učebním textům a k zařazování učebnic a učebních textů do seznamu učebnic (č.j. 1 052/2009-20 ze dne 14. července 2009). Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/schvalovaci-dolozky-k-ucebnicim-cervenec-2009>.
- 49 *Sexuální výchova – vybraná témata*. Praha: MŠMT ve spolupráci s VÚP, 2009. ISBN 978-80-87000-29-8. [online]. 2009 [cit. 2013-01-28]. Dostupné z: www.msmt.cz/file/8304_1_1/
- 50 SUŠILOVÁ, Lenka. *Problematika výuky reprodukce a neplodnosti na základní škole: diplomová práce*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra rodinné výchovy a výchovy ke zdraví, 2010. 149 l., 39 l. příl. Vedoucí diplomové práce PhDr. Jitka Reissmannová.
- 51 SVATOŠ, Tomáš, ed. *Rodinná a sexuální výchova: problémy, akcenty, souvislosti: sborník příspěvků z 5. celostátní konference: K aktuálním otázkám rodinné výchovy: Hradec Králové, 17. 4. 2002*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2002. 154 s. ISBN 80-7041-317-4.
- 52 SVOBODA, Jan. *Texty k inspiraci vyučujícím: (zvláště rodinné a sexuální výchovy)*. Vyd. 1. Ostrava: Pedagogická fakulta, Ostravská univerzita v Ostravě, 2010. 184 s. ISBN 978-80-7368-918-6.
- 53 ŠTĚRBOVÁ, Dana, ed. et al. *Sexuální výchova - multidisciplinární přístup: medicína, psychologie, pedagogika, právo, demografie*. 1. vyd. Ostrava: CAT Publishing ve spolupráci se Společností pro plánování rodiny a sexuální výchovu, 2012. 235 s. Odborná publikace. ISBN 978-80-904290-5-5.
- 54 ŠVARŘÍČEK, Roman a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
- 55 TÄUBNER, Vladimír. *Metodika sexuální výchovy pro učitele, rodiče a studenty učitelství*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 1996. 45 s. ISBN 80-7071-029-2.

- 56 UZEL, R. 2006. Sexuální výchova. 2006. [online]. Praha: Agama, 2006 [cit. 2009-05-12]. Dostupné na internetu: <<http://www.viod.cz/editor/assets/download/publikace/sex%20vy.pdf>>. ISBN 80-86991-69-5.
- 57 UZEL, Radim. Obsahová stránka sexuální výchovy u nás a ve světě. Hradec Králové: Gaudeamus, 2002.
- 58 VENGLÁŘOVÁ, Martina a BROŽOVÁ, Veronika. *Nové trendy v sexuální výchově*. Vyd. 1. Praha: Národní institut pro další vzdělávání, 2009. 39 s. ISBN 978-80-86956-52-7.
- 59 WEAVER, Angela. (et al.) *Sexual Health Education at School and at Home: Attitudes and Experiences of New Brunswick Parents*. The Canadian Journal of Human Sexuality, s.11, 19-31, 2002.
- 60 ZÁHOŘ, Zdeněk. *O lásce, manželství a dítěti: Čítanka pro mladé lidi od šestnácti let*. Praha: Čsl. společnost pro potírání pohl. chorob, 1927. 220, [1] s., 1 list. Knihovna pohlavní výchovy; 11.

Seznam použitých symbolů a zkratk

E	Celkový koeficient míry didaktické vybavenosti
EI	Koeficient aparátu prezentace učiva
EII	Koeficient aparátu řídící učení
EIII	Koeficient prezentace učiva
Eo	Koeficient obrazových komponent
EU	Evropská unie
Ev	Koeficient verbálních komponent
FoSE	Future of Sex Education
IFMSA	International Federation Medical Students Associations
IPPF	International Planned Parenthood Framework
IVŠV	Institut výzkumu školního vzdělávání
MŠMT	Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy
OV	Občanská výchova
PŘ	Přírodopis
RVP ZV	Rámcový vzdělávací program základního vzdělání
RVP	Rámcový vzdělávací program
SPRSV	Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu
SŠ	Střední škola
SV	Sexuální výchova
ŠVP	Školní vzdělávací program
U	Učebnice
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
VKZ	Výchova ke zdravému životnímu stylu
VO	Výzkumná otázka
WHO	World Health Organization
ZŠ	Základní škola

Seznam tabulek

TABULKA 1 SEZNAM VZDĚLÁVACÍCH OBLASTÍ SEXUÁLNÍ VÝCHOVY	16
TABULKA 2 TEMATICKÉ CELKY SEXUÁLNÍ VÝCHOVY (WHO)	24
TABULKA 3 STANDARDY SEXUÁLNÍ VÝCHOVY V RÁMCI EU (WHO)	29
TABULKA 4 SEXUÁLNÍ VÝCHOVA V RVP ZV	32
TABULKA 5 VÝSKYT STRUKTURNÍCH KOMPONENT E I	50
TABULKA 6 VÝSKYT STRUKTURNÍCH KOMPONENT EII	52
TABULKA 7 VÝSKYT STRUKTURNÍCH KOMPONENT EIII	54
TABULKA 8 PŘEHLED VŠECH KOEFICIENTŮ UČEBNIC OBČANSKÉ VÝCHOVY PRO 6. – 9. ROČNÍK	54
TABULKA 9 VÝSKYT STRUKTURNÍCH KOMPONENT EI V UČEBNICÍCH PŘÍRODOPISU	57
TABULKA 10 VÝSKYT STRUKTURNÍCH KOMPONENT EII V UČEBNICÍCH PŘÍRODOPISU	58
TABULKA 11 VÝSKYT STRUKTURNÍCH KOMPONENT EIII V UČEBNICÍCH PŘÍRODOPISU	59
TABULKA 12 KOMPLETNÍ PŘEHLED KOEFICIENTŮ MÍRY DIDAKTICKÉ VYBAVENOSTI V UČEBNICÍCH PŘÍRODOPISU	60
TABULKA 13 VÝSKYT STRUKTURNÍCH KOMPONENT EI V UČEBNICÍCH VÝCHOVY KE ZDRAVÍ	61
TABULKA 14 VÝSKYT STRUKTURNÍCH KOMPONENT EII V UČEBNICÍCH VÝCHOVY KE ZDRAVÍ	62
TABULKA 15 VÝSKYT STRUKTURNÍCH KOMPONENT EIII V UČEBNICÍCH VÝCHOVY KE ZDRAVÍ	63
TABULKA 16 PŘEHLED VŠECH KOEFICIENTŮ MÍRY DIDAKTICKÉ VYBAVENOSTI V UČEBNICÍCH VÝCHOVY KE ZDRAVÍ	64
TABULKA 17 PŘEHLED KOEFICIENTŮ MÍRY DIDAKTICKÉ VYBAVENOSTI UČEBNIC S INTEGRACÍ SEXUÁLNÍ VÝCHOVY	64
TABULKA 18 MĚŘENÍ VALIDITY EDUKAČNÍHO OBSAHU 1	66
TABULKA 19 MĚŘENÍ VALIDITY EDUKAČNÍHO OBSAHU 2	68
TABULKA 20 BROŽURY A PŘÍRUČKY	72
TABULKA 21 PROJEKTY	73
TABULKA 22 PORTÁLY A ORGANIZACE	75
TABULKA 23 UČEBNICE BEZ SCHVALOVACÍ DOLOŽKY	76

Seznam grafů

GRAF 1 MÍRA DIDAKTICKÉ VYBAVENOSTI UČEBNIC OBČANSKÉ VÝCHOVY	55
GRAF 2 MÍRA DIDAKTICKÉ VYBAVENOSTI UČEBNIC PŘÍRODOPISU	60
GRAF 3 VÝSLEDKY MÍRY DIDAKTICKÉ VYBAVENOSTI UČEBNIC VÝCHOVY KE ZDRAVÍ.....	64
GRAF 4 BROŽURY A PŘÍRUČKY	73
GRAF 5 PROJEKTY	74
GRAF 6 SOUHRN ALTERNATIVNÍCH MATERIÁLŮ	78

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Kamila Sekaninová
Katedra:	Antropologie a zdravotní vědy
Vedoucí práce:	Mgr. Michaela Hřivňová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2013

Název práce:	Analýza učebnic a materiálů pro výuku sexuální výchovy na 2. stupni základních škol
Název v angličtině:	Analysis of the Sex Education Textbooks and Materials for Teaching on Primary Schools
Anotace práce:	Cílem této diplomové práce je analyzovat učebnice a materiály, jež jsou v současné době k dispozici učitelům sexuální výchovy na 2. stupni základních škol. Cílem je podat komplexní přehled o relevantních materiálech pro výuku, a to jak v oblasti množství, tak v oblasti kvality.
Klíčová slova:	teorie učebnic, výzkum učebnic, strukturní komponenty učebnic, sexuální výchova, ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy, rámcový vzdělávací program, učebnice, učební osnovy, učební plán, školní vzdělávací program
Anotace v angličtině:	The aim of this thesis is to analyze the textbooks and materials that are currently available for the teachers of the Sex education on primary schools. The goal is to submit a comprehensive overview of the relevant materials for teaching in respect to both quantity and quality.
Klíčová slova v angličtině:	textbooks theory, textbooks study, structural components of the textbooks, Sex education, Ministry of Education, Youth and Sports, Framework

	Educational Programmes, textbooks, curriculum, teaching plan, educational program
Přílohy vázané v práci:	
Rozsah práce:	95 s. (160 906)
Jazyk práce:	